

J A Z Y K O V Ě D N Ě

A K T U A L I T Y

**Informativní
zpravodaj českých jazykovědců**

roč. XLI - 2004

č. 3 a 4

ISSN 1212-5326

Vydává Jazykovědné sdružení České republiky

Redakční rada:

Jan Kořenský (hlavní redaktor)

Jana Hoffmannová (zástupkyně hlavního redaktora)

Michaela Černá, Pavla Chejnová, Marián Sloboda

Adresa redakce a administrace:

Ústav pro jazyk český AV ČR, Letenská 4, 118 51 Praha 1

(k rukám dr. J. Hoffmannové)

**Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 583/1993
ze dne 13.4.1993.**

**Příspěvky laskavě zasílejte na disketě 3.5", 1,44 MB ve formátu textového editoru
MS Word. Přiložte text příspěvku v jednom vyhotovení, vytištěný
v normalizované úpravě. Je možno použít i e-mailovou adresu
(hoffmannova@ujc.cas.cz).**

OBSAH

	strana
Josef Štěpán: <i>Němčina na pozadí češtiny ve společnosti národního obrození</i>	4
Patrik Mitter: <i>Vymezení některých prefixoidů a radixoidů v české lingvistické literatuře</i>	31
 Z jazykovědných pracovišť	
Olga Stehlíková: <i>Projekt Skupina pro řečové poruchy, jeho náplň a cíle</i>	37
 Nové publikace	
Patrik Mitter: <i>J. Furdík: Slovenská slovo tvorba</i>	41
Pavla Chejnová: <i>J. Thornborrow: Power Talk. Language and Interaction in Institutional Discourse</i>	45
 Kronika	
Jana Hoffmannová: <i>Pětasedmdesátka Rostislava Kocourka</i>	50
Aleš Brandner: <i>Osmdesáté narozeniny profesora Jiřího Jiráčka</i>	54
Jana Hoffmannová: <i>Výročí české univerzitní slovakistiky: vzpomínky a perspektivy</i>	57
Oldřich Uličný: <i>EUROLINGUA 2004</i>	60

Němčina na pozadí češtiny ve společnosti národního obrození

Josef Štěpán

0. Novodobý český národ se konstituoval v době národního obrození, které bývá u některých našich intelektuálů dnes bráno s despektem, což může souviset s jejich oprávněným postmoderním odmítáním jednostranné, osvícensky založené racionality. Dnešek, jenž přirozeně směřuje k evropskému univerzalizmu, má však kontinuitu s národním obrozením. Jednou z důležitých složek tohoto obrození byla složka jazyková. Tehdy i dnes si národy uvědomují, že mluví jazykem, že jazyk vytváří vědomí jedinečnosti, že dává pocit jistoty a zakotvenosti. Jedinečnost obohacuje univerzalizmus, vede k jednotě v různosti, k multikulturnímu univerzalizmu. V dějinách země i jazyka se ukázala jako zásadní geografická poloha českého národa, zvláště vklíněnost do Německa a sousedství s Němci, třebaže na český národ působily i národy románské, slovanské, anglosaské, popř. jiné (Pfaff, 1996; Myl'nikov, 1974).

Dosud byla věnována pozornost české jazykovědy především studiu struktury češtiny národního obrození, dále pak pronikání češtiny do nejrůznějších sfér veřejné komunikace, problematika fungování němčiny ve společnosti českého národního obrození byla zmiňována většinou jen okrajově a souhrnně zpracována nebyla, což bylo dáno zhoršenými česko-německými vztahy v 19. a 20. stol. Bohatá historická literatura z české i německé strany poskytuje převážně obraz protivníka, někdy dokonce nepřítel, jsou ovšem i výjimky, např. na české straně T. G. Masaryk (1895, s. 19, 48 aj.), J. Pekař (1990, s. 395) a E. Rádl (1993, s. 219-221), kteří se na česko-německé vztahy dívali pozitivně. Bolestným česko-německým vztahům zvl. ve 20. stol. se nejnověji věnoval kolektiv našich historiků v knize Rozumět dějinám (2002).

Cílem tohoto příspěvku je osvětlit funkci němčiny v psané i mluvené komunikaci hlavně Čechů ve společnosti národního obrození metodou jazykově historickou, která sleduje především tzv. externí dějiny jazyka a s nimi spojené sociální jevy i postoje jednotlivců a celých generací (uvedeme i smíšené promluvy česko-německé). Obecně je možno říci, že němčina umožňovala Čechům kontakt se světem, Češi však nebyli pasivní, např. čeští hudebníci 18. stol. obohatili Evropu. Slavná česká minulost inspirovala řadu německých spisovatelů (Herloszohn, Hartmann, Grillparzer, Ebert, Meissner, Stifter aj.). České národní obrození i čeština byly reflektovány v soudobé německé a rakouské publicistice a odborné literatuře (Petrbok, 2002).

Abychom postihli fungování němčiny ve zkoumaném období plasticky, všimneme si nejprve historického kontextu, zvláště germanizace a reakce na ni (část 1). Potom se budeme zabývat postavením němčiny a češtiny v rozvrstvené české společnosti na začátku národního obrození, zvl. bilingvistu (část 2). Ve 3. části budeme věnovat pozornost především hlavním představitelům tří generací českých obrozenců z hlediska jejich vztahu k němčině. Ve 4. části ukážeme na důsledky Dobrovského kodifikace spisovné češtiny a hlavně na situaci v mluvené komunikaci národního obrození, zvl. na postavení němčiny v ní. Konečně popíšeme, jak proces germanizace zasáhl soukromé jazykové projevy řady dalších osobností, a naopak, jak proces čechizace působil na některé Němce, jak se čechizace projevovala v purismu a v ovlivňování němčiny (část 5).

1. Pro vysvětlení fungování němčiny na pozadí češtiny ve společnosti národního obrození nelze zůstat jen u jeho filologického výkladu a je nutné se zabývat historickými kořeny tohoto obrození, protože jazyk v té době byl často ztotožňován s národem, a společenskými procesy, které vedly v jistých vrstvách ke konstituování jednotlivých typů vlastenectví, rozdílných svým poměrem k němčině, a k nacionalismu. Většina obyvatelstva v českých zemích byla však až do poloviny 19. stol. národně (i politicky) neidentifikovaná (Lněničková, 1999, s. 129).

Zatímco T.G. Masaryk považoval za hlavní hybnou sílu českých dějin princip náboženský, tj. reformaci, humanitu a svobodu (Masaryk, 1895, s. 213), J. Pekař za tuto sílu považoval princip národnostní, tj. pud po národním zachování (Pekař, 1990, s. 401). Teprve od doby J. Pekaře (1912, s. 170-208) někteří historikové českého národa a historikové jednotlivých věd a umění spatřovali kořeny obrození v době dlouho opomíjené a jednostranně vykládané, v době pobělohorské, tj. v době baroka (na baroko jako protireformaci podle Masaryka, Dobrovského, Jungmanna, Palackého a mnoha jiných na rozdíl od Pekaře obrození nenavazovalo). V době baroka sice Češi neměli svůj vlastní suverénní stát a hospodářsky a politicky vládnoucí vrstvy nebyly české (to byla naše specifika na rozdíl od jiných evropských národů), ale řada vzdělanců měla vysokou myšlenkovou a uměleckou úroveň, živý zájem o osud českého jazyka a slovanské povědomí. Šlo o barokní katolické vlastenectví balbínovského ražení, které lásku k českému národu a k češtině spojovalo s úctou k českým poutním (mariánským) místům a k českým patronům (Komenský jako představitel protestantského baroka žil mimo české země). Toto barokní vlastenectví se uplatňovalo i v době národního obrození, srov. obrany jazyka českého. V jazykovědné teorii obrozenců se z důvodů ideologických ovšem nenavazovalo na barokní češtinu, nýbrž na češtinu předbělohorskou (srov. níže 4.1).

Druhým pramenem národního obrození vedle baroka bylo s kultem rozumu osvícenství, které vzniklo v Anglii a Francii a k nám se dostalo přes protestantské Německo, zvl. Prusko. O myšlenkovém světě našeho osvícenství ve vztahu k národně a státně politicky chápané „české otázce“ i ve vztahu k národnímu vědomí doby barokní nejdetailněji píše v teprve nyní posmrtně vydané, protiněmecky laděné knize Pekařův žák F. Kutnar (2003). Osvícenští myslitelé spojili svou představu o nové společnosti se státem, s osvícenými panovníky. Tak i v Rakousku po slezských válkách v polovině 18. stol. došlo ke spojení osvícenství s absolutismem.

Tereziánský a zvláště josefínský absolutismus usiloval o centralizaci habsburské monarchie a opíral se při tom o tzv. vlastenectví dynastické (o lásku k habsburskému trůnu), tj. o rakouské „státní“ vlastenectví, kdy rakouské i české němectví po slezských válkách bylo v ostrém protikladu k němectví pruskému. Centralizovaný stát měl být jednotný z praktických potřeb státní správy i po stránce jazykové, němčina se měla stát společným jazykem úředním, školským a literárním v celém Rakousku. Stavět mohl na tom, že západní část monarchie patřila k oblasti s nejnávštější vzdělaností a alfabetizací v Evropě (Hroch, 1999, s. 45).

Dobrovolná jazyková přeměna značné části Čechů v Němce byla následkem sociální nápodoby nižších společenských vrstev, které imitovaly vrstvy vyšší (Pelcl, 1774, s. 549), a usnadňovala centralistickou germanizaci, která vrcholila tehdy, když r. 1774 byl přijat všeobecný školský řád, který znal jen školy německé. R. 1776 se dokonce stanovilo, že znalost němčiny je podmínkou přijetí na gymnázia. J. Jungmann se musel v berounské škole v letech 1785-7 učit němčinu, aby mohl být přijat na gymnázium do Prahy. Na vysokých školách němčina nevytlačovala češtinu, ale latinu, která jako mezinárodní jazyk byla vyučovací jazykem na evropských univerzitách a která díky románskému baroku zadržela v 17. a 18. stol. u nás postup němčiny, latina byla v té době jazykem vzdělanců. Teprve za osvícenství se začalo přednášet na vysokých školách živým spisovným jazykem, němčinou. Téměř veškerá vědecká literatura se vedle latiny psala i německy, což umožňovalo obracet se nejen k duchovenstvu, ale i ke šlechtě a městkým vrstvám.

Josefínský centralismus však vyvolával odpor u šlechty. Ta si uvědomovala své sepětí s historickými právy českého království, resp. markrabství moravského. V opozici k dynastickému vlastenectví tak u této tzv. historické české a moravské šlechty, která ovšem nebyla jazykově česká, i u obyvatel měst vzniklo tzv. zemské vlastenectví (bohemismus, utrakvismus). To vycházelo z toho, že Čechem je ten, kdo žije v Čechách (Böhmen) bez ohledu na to, zda mluví česky nebo německy. Českým zemským národem byli tedy Češi, Němci i Židé. Neprávem bylo zemské vlastenectví nazýváno reakčním (Bělič, 1955, s. 9). Toto vlastenectví

sehrálo pozitivní historickou roli, umožnilo Pelclovi, Dobrovskému a Palackému prosazování jejich myšlenek. Střediskem tohoto vlastenectví byla od r. 1790 Královská česká společnost nauk a později zemská muzea v českých zemích. R. 1833 zemské vlastenectví šlechty vedlo k založení Jednoty k povzbuzení průmyslu, která byla zprvu německá, ale v r. 1841 tam proniká i německé a české měšťanstvo. Zemské vlastenectví postupně v 19. století slábne, ale jeho prvky nacházíme ještě např. v Tylově *Fidlovačce* v písni *Kde domov můj* (Rádl, 1993, s. 111) i později. Složitá byla konkurence zemského *böhmisch* a nezemského *tschechisch* s českým ekvivalentem *český*, a to až do 20. století (Kořalka, 1996, s. 48n.). Poslední dobou se přihlásili k českému zemskému vlastenectví i někteří Němci, potomci německo-českých předků, žijící v německy mluvících zemích a neusilující o návrat, např. W. Lorenz (1988).

Reakcí na vídeňský centralismus a germanizaci byl i vznik národních hnutí na celém území habsburské monarchie, a tedy i v českých zemích. Toto hnutí mělo zde ve svých počátcích vysloveně jazykový charakter, jde tedy u nás už o čtvrtý typ vlastenectví, o vlastenectví jazykově (etnicky) české. Na rozdíl od barokního, které očekávalo při ochraně češtiny pomoc z nebes, obsahuje toto vlastenectví již spolehnutí na sebe sama. V první generaci obrozenců bylo jazykové vlastenectví založeno v duchu osvícenství na vědeckém studiu českých dějin a českého jazyka, a to převážně ještě v německém jazyce. Na rozdíl od barokního vlastenectví, které bylo katolické, zde patřily sympatie především reformaci. Postupně jazykově čeští vlastenci dávali lidu v českém jazyce divadlo, noviny, časopisy a krásnou literaturu.

V době napoleonských válek došlo u nás k transformaci vlastenectví, jehož základem byl cit rodové příslušnosti a láska k rodné půdě spočívající na středověkém stavovství, v nacionalismus, který spočíval na národním citu nového společenského řádu, jenž rostl myšlenkově ze zásad Francouzské revoluce o společenské svobodě a rovnosti (Kutnar, 2003, s. 178-9). U Čechů šlo nejprve o nacionalismus obranný, který se v době napoleonských válek šířil do nejrůznějších vrstev, protože český lid přišel do styku s nepřátelským francouzským vojskem; osvícenství začalo oslabovat náboženské vnímání světa a od doby Jungmannovy, kdy nastupuje romantismus, začal být cit náboženský v mnohých vrstvách nahrazován ateistickým nacionalismem, který začal mít útočnou, protiněmeckou podobu, což bylo reakcí na útočný německý nacionalismus (Štěpán, 2003). Z přirozeného citu se stala nacionalistická ideologie, nacionalisté se dále nazývali vlastenci.

2. Na počátku českého národního obrození v důsledku poněmčení řady českých měst v 17. a 18. století nehovořila zhruba třetina obyvatel českých zemí česky (Petráň, 1990, s. 9). Šlo především o pohraniční německé oblasti, v nichž vedle zemského vlastenectví bylo

vlastenectví rakousko-dynastické a římskoněmecké. Tyto oblasti necháme stranou a všimneme si postavení češtiny a němčiny ve vnitrozemí ve vztahu k sociální struktuře české společnosti. Tato společnost byla hierarchicky diferencována, její jednotlivé sociální vrstvy měly různý poměr k češtině a němčině.

Na jednom pólu společnosti bylo poddanské venkovské obyvatelstvo, kterého bylo nejvíce, r. 1762 to bylo 88,4 % všeho obyvatelstva (Kutnar, 2003, s. 112). Jeho sociální stratifikace je relevantní spíše pro historiky než pro lingvisty (rozhodující byly selské vrstvy), neboť toto obyvatelstvo bylo monolingvní, hovořilo českými, moravskými a slezskými dialekty (již v této době lze hovořit o obecné češtině) a bylo nositelem barokního vlastenectví. To se projevovalo při každoročních květnových poutích do Prahy ke sv. Janu Nepomuckému během celého 18. a 19. stol., kdy se posilovalo české národní vědomí. Barokní, později nábožensky laděné vlastenectví nacházíme u selských písmáků, jako byli F. Vavák (Pekař, 1990, s. 314-356) a další (Kutnar, 1948). Venkovští faráři a učitelé byli nositeli jazykově českého vlastenectví.

Na druhém pólu stála šlechta. Ta u nás koncem 18. stol. nehovořila česky. Souviselo to jednak s tím, že po porážce českých stavů v bitvě na Bílé hoře k nám přišla většina šlechtických rodů z jiných evropských zemí, jednak s tím, že šlechta řady těchto zemí nehovořila jazykem země, ve které žila, a že byla nositelkou evropského univerzalizmu. U nás do konce 18. stol. používala francouzštinu, až za Marie Terezie a hlavně Josefa II. pronikaly k ní vlivy německé (Hanuš 1921, s. 73-74). To jí umožňovalo přinést do českých zemí nové myšlenky ze zahraničí, zájem o kulturu, vědu a umění.

Zatímco šlechta v Čechách měla zemské vlastenectví české (Lobkovicové, Schwarzenberkové, Nosticové, Šternberkové aj.), šlechta na Moravě tíhla spíše k vlastenectví rakousko-dynastickému (Lichtenštejnové, Dietrichštejnové aj.). Podle francouzských vzorů pěstovala šlechta salony (nosticovský, neuberský, šternberský, Pachtův aj.), v nichž byli vítáni všichni vynikající mužové, učenci, umělci a spisovatelé bez rozdílu rodu a stavu. Tak pronikaly nové myšlenky z ciziny k české inteligenci. Šlechta češtinu jako řeč nepřijala, ale přešla od francouzštiny k němčině. Spojnicí mezi šlechtou a venkovským obyvatelstvem bylo vrchnostenské úřednictvo, které bylo česko-německé.

Nejsložitější situace, pokud jde o užívání češtiny a němčiny, byla situace v obyvatelstvu našich městeček a měst, která se po Bílé hoře zhoršila. Česky tam hovořila sotva jedna třetina lidí (střední městské vrstvy a služebnictvo), jazykové obrození bylo tedy především otázkou měšťanstva (Kutnar, 2003, s. 127). Rodem české vyšší měšťanstvo a úřednictvo však užívalo němčinu ve veřejném a někdy i domácím komunikačním styku a bylo nositelem

zemského, popř. dynastického vlastenectví. Po vzoru šlechty vznikl už za Josefa II. první pražský měšťanský salon V. Pecha (Novotný, 1999, s. 139), nečetné další vznikaly až v době Metternichova absolutismu (viz 4.2.2.). Centralisticko-absolutistický režim Josefa II. vytvořil novodobý úřednický státní správní a soudní aparát, který s užíváním němčiny spojoval i svoje rakousko-dynastické vlastenectví; složitější to bylo v armádě, kde vedle němčiny přetrvávala čeština, důstojnictvo mělo rakouské vlastenectví.

Z vrstev měšťanského a venkovského obyvatelstva (ale i ze šlechty) se konstituovala na počátku národního obrození a potom v jeho průběhu inteligence, která se stala hlavním společenským činitelem obrození, jak ukážeme na některých osobnostech v části 3. Zde je třeba upozornit především na duchovenstvo ve městech i na venkově, které jako bohoslužebný jazyk užívalo latinu, ve styku s věřícími však hovořilo česky, důležitá pro národní vědomí byla jejich česká kázání. Na teologických fakultách se i v době nejtuzší germanizace dbalo na to, aby vedle výuky latiny a němčiny byli kněží vzděláváni i v češtině (to platilo i pro výuku důstojnictva). Kněží se zabývali i vědami v jazyce latinském a německém; protože duchovní kariéra byla pro hochy z méně majetných rodin často jen jedinou z možných cest k vzdělání, jejich mateřským jazykem byla čeština (Lněničková, 1999, s. 116). Ostatní inteligence (studenti, umělci, právníci, lékaři aj.) pocházející z českých rodin používala v psaném projevu výhradně němčinu. Němčinou také hovořili ve veřejných, oficiálních projevech, v soukromém styku vedle němčiny používali i češtinu jako svůj mateřský jazyk. Byli nositeli zemského vlastenectví.

Inteligence ve městech českého vnitrozemí byla tedy bilingvní: český vzdělanec byl schopen v různých situacích užívat dva jazykové kódy: němčinu a češtinu. Jak ukázal E. Skála (1977), česko-německý bilingvismus měl u Čechů dlouhou a významnou tradici od 12. stol. Germanizační proces začal už v 16. stol., k ustálení jazykové hranice česko-německé, jak ji známe z 20. stol., došlo právě na přelomu 18. a 19. stol. Mezi německým obyvatelstvem byl bilingvismus v národním obrození méně častý. Jak ukážeme v 3. části, představitelé všech generací inteligence národního obrození byli bilingvní. Tento bilingvismus (utrakvismus) už neměl charakter individuální (o třech typech individuálního bilingvismu srov. Haugen, 1975, s. 10), ale ve 30. a 40. letech 19. stol. skupinový a (celo)solečenský (Nekula, 2001, s. 153), což bylo dáno hlavně německými středními školami, do nichž až do poloviny 19. stol. museli Češi chodit, ale i smíšenými česko-německými manželstvími. Koncem 19. stol. procento bilingvismu kleslo. Česká inteligence však byla bilingvní až do druhé světové války.

3.0. V této části se budeme věnovat především vědeckým a uměleckým osobnostem české společnosti, které dobře znaly němčinu (byli mezi nimi svobodní zednáři). Je však třeba

upozornit i na to, že u nižších společenských vrstev docházelo ke germanizaci, protože ty dávaly své děti učit němčině, aby byly životně zajištěny (Kutnar, 2003, s. 271).

Dříve než se budeme zabývat některými osobnostmi první generace vzdělanců měšťanské společnosti národního obrození, uvedeme jen několik jmen osob, které připravovaly nástup této generace. Je příznačné, že známější jsou osvícenci, kteří byli německého původu a psali latinsky nebo německy a svým pobytem v Čechách naši zem obohatili. Byli to vědci J. Stepling, J. T. Peithner, který první r. 1763 na pražské univerzitě začal přednášet živým jazykem, německy (Haubelt, 1986, s. 272), K. J. Seibt. Osvícenec I. Born organizoval českou vědu v jejích počátcích. Italského původu byli osvícenci J. A. Scrinici a I. Cornova, kteří ovšem u nás psali německy. Časopisy do našich zemí přinášeli z Německa nově právě Němci (Kraus, 1909). Nástup pro první generaci však připravili i katoličtí kněží, kteří neměli nic společného s osvícenstvím a kteří byli českého původu. Byl to slavista V. F. Durych, jenž psal latinsky, ale byl spoluvydavatelem českého Nového zákona, S. Vydra, který psal latinsky a německy, kázal však česky, byl proti osvícenství a byl stoupencem barokního vlastenectví, J. Chládek aj. Německého původu byli kněží-historikové M. A. Voigt, jenž se na gymnáziu naučil česky, a G. Dobner. Ten na rozdíl od Voigta byl už osvícenec.

3.1. První generace obrozenců, ovlivněná osvícenstvím, působila aktivně za Josefa II. v 80. letech, po výbuchu Francouzské revoluce v 90. letech 18. stol., popř. ještě za napoleonských válek. Pocházela z dvojjazyčného nebo dokonce německého prostředí. Její humanitní složka měla k češtině nezdědka poměr vědecky objektivní, někdy ještě pochybovala o životnosti češtiny, a proto vedle latiny psala vědecká díla výhradně německy. Poprvé ve staletých německo-českých literárních vztazích vznikla situace, kdy lze německy psaná díla považovat za součást české kultury a literatury (Hrabák, 1962). Stanovit příslušnost hlavních osobností první generace obrozenců k českému národu podle objektivních znaků, jako je jejich původ a užívání jazyka, není v tehdejším dvojjazyčném, národně nevyhraněném prostředí českých a moravských měst jednoduché, rozhoduje zde znak subjektivní, tj. skutečné národní vědomí té které osobnosti.

Je to zřejmé u historika a filologa F. M. Pelcla (1734-1801). Podle německého badatele W. Schamschuly (1973) byl Pelcl „ein Deutschböhme“, tedy „český Němec“ nebo „Němec z Čech“, ale i podle českého historika J. Kočího (1978, s. 99) byl německého původu. Podle J. Běliče (1978, s. 116) byla však Pelclovi mateřskou řečí čeština. Bylo to složitější: narodil se sice v českém Rychnově nad Kněžnou, ale jeho rod pocházel z německé horské vesnice Velká Zdobnice a může být tedy příkladem čechizace v době, kdy jsme zvyklí

hovořit tradičně o germanizaci. Tato čechizace však nebyla v Pelclově rodině absolutní, protože bratr F. M. Pelcla Josef Bernard Pelzel nejen že psal německy v lessingovském stylu, ale také se cítil Němcem (Johanides, 1981, s. 29). A o samotném F. M. Pelclovi píše B. Havránek (1936, s. 84), že „píše česky ztěžka“. Subjektivní znak však ukazuje na Pelclovu příslušnost k českému národu, „českým Němcem“ se necítil, považoval se za rozeného Čecha. V jeho německé korespondenci se v 90. letech objevují spontánní české vsuvky, což souviselo s tím, že se v této době češtinou častěji a intenzivněji zabýval (Johanides, 1981, s. 275). Svou dlouholetou pedagogickou prací v šternberském a Nosticově domě přejímá od této šlechty nejen její zemské vlastenectví, ale dostává se do styku i s celou řadou dalších obrozenců nešlechtického původu. V souladu s obecnou tendencí sekularizace vědy zanechal už takřka bez výjimky publikování vědeckých prací v latině a svá díla psal německy (Johanides, 1981, s. 199). Jak známo, r. 1793 se stal prvním profesorem českého jazyka na pražské univerzitě; zahajovací řeč o důležitosti češtiny přednesl, jak bylo tehdy obvyklé, německy a byl povinen učit češtině německým jazykem (Vladyka, 1947, s. 15). Na souvislost Pelclový německy psané mluvnice českého jazyka z r. 1795, která navazovala na dobu předbělohorskou, s pozdější Dobrovského klasicizující mluvnicí a na Pelclův samostatný, moderní lingvistický přístup k jazyku poukázal M. Komárek (1995), na jevy obecné češtiny v jeho mluvnici upozornil nejnověji V. Koblížek (1993, s. 42).

Vedoucí osobností první generace je však osvícenec J. Dobrovský (1753-1829), zakladatel vědecké bohemistiky a slavistiky. Jeho otec, který mu brzy zemřel, pocházel ze Solnice v severovýchodních Čechách, matka ze smíšeného česko-německého manželství. J. Dobrovský od svých šesti neděl vyrůstal v německém prostředí tehdy poněmčilé části západních Čech v Horšově Týnu. Tvrdívá se, že jeho mateřštinou byla němčina (Nübler, 2001, s. 47). Teprve v devíti letech se octl v ryze českém prostředí (Kočí, 1978, s. 100). Dobrovský jako Pelcl psal svá vědecká díla vedle latiny jen německy. Za života Josefa II. bylo ještě Dobrovskému jedno, jakým jazykem kde mluví (Machovec, 1964, s. 110), byl tedy zemský vlastenec. Jeho známá řeč na obranu české národnosti v Praze před samotným králem Leopoldem II. při příležitosti jeho korunovace byla v Praze ve formě slavnostní přednášky v České společnosti nauk r. 1791 přednesena německy.¹

S Čechy korespondoval J. Dobrovský vyjma Hanky výhradně německy (Chalupný, 1909, s. 75). V Jagičově vydání jeho korespondence s Kopitarem píše 17.11.1826 Dobrovský o sobě a svých přátelích „wir Deutschen“ (Chalupný, 1909, s. 66). Z toho se někdy neprávem vyvozuje, že se Dobrovský považoval za Němce. Tento jeho výrok je třeba brát v kontextu doby jeho napsání, kdy se Dobrovský dostává do konfliktu s již nově nastupující generací

J. Jungmanna, která v zájmu svého nacionalismu hájila i pravost podvržených Rukopisů, kdežto Dobrovskému šlo o supremát vědy a pravdy v opozici proti romanticko-nekritickým vlastencům nové obrozenské generace (Machovec, 1964, s. 150). Dobrovský ve své německy psané mluvnici češtiny při uzákonění její hláskové a tvarové spisovné normy a ve shodě s F. M. Pelclem, J. Nejedlým a M. V. Krameriem uměle navázal na normu předbělohorskou, odlišil se tak od německy psané Tomsovy kodifikace, která byla nejbližší skutečnému úzu (Havránek, 1936, s. 82-4), stejně jako mluvnice K. I. Tháma. Jaké to mělo následky ve vývoji češtiny, ukážeme dále v části 4.1.

Na rozdíl od Pelcla a Dobrovského M. V. Kramerius (1753-1808) pocházel z jednojazyčného českého prostředí klatovského a byl tedy ve své generaci výjimkou. Kramerius prakticky realizoval zásady, které teoreticky propracoval jeho přítel J. Dobrovský, ve vydávání českých novin od r. 1786, v nichž už nebylo tolik germanismů jako v novinách Rosenmüllerových po r. 1719, které vycházely z mluvené řeči pražské prostoupené nadmírou německých slov (Kamiš, 1974, s. 69, 54), a ve vydávání řady knížek lidového čtení. Kramerius, který se díky J. Dobrovskému dostal do literárního salonu rytíře Neuberka, získal mj. přístup k německé literatuře. Ta mu dávala látku k novým rytířským, pohádkovým a někdy opravdu hrůzostrašným příběhům v češtině. Monografie, které tehdy vycházely v Norimberku a ve Výmaru, byly předlohou pro jeho proslulé české cestopisy a zeměpisná líčení, tvůrčím způsobem je přizpůsoboval potřebám a chápavosti prostého lidového čtenáře (Novotný, 1973, s. 193-7). Také při vydávání hospodářsko-naučných a osvětových knih vycházel Kramerius z podobných knížek v němčině (Novotný, 1973, s. 204).

3.2. V době napoleonských válek a po nich v éře Metternichova absolutismu došlo v městečkách a ve městech v důsledku zrušení nevolnictví k posílení českého živlu tím, že do nich přicházelo venkovské české obyvatelstvo. Druhá generace obrozenců se od první lišila právě tím, že pocházela již z jednojazyčného českého prostředí. Jazykově české vlastenectví této generace nespočívalo už v čistě vědeckém racionálním studiu češtiny jako u předcházející generace, ale postoj této generace k češtině, vycházející z romantismu, byly emocionální. Opíraly se o nacionalismus založený na ideálu etnického národa, určeného společným jazykem, ideálu, kdy byl ztotožněn národ a jazyk (J.J. Rousseau, J. G. Herder, W. von Humboldt), opíraly se o romantickou víru, že jazyk je pravým základem národa. Jestliže ještě Dobrovský nevěřil v to, že by věda mohla být pěstována česky, Jungmannova generace již dokázala, že to možné je (bratři Preslové, A. Marek, J. Jungmann, J. V. Sedláček, F. Hýna aj.). Předlohou jim byly práce německé, jejich překlady dnes působí spíše dojmem lingvistického experimentu, obsahová stránka je zatlačována do pozadí, hlavní důraz je kladen

na jazykovou, terminologickou složku. Všimneme si jen hlavního představitele této generace J. Jungmanna a potom ještě dvou osobností, které nepatřily k obrozencům, ale patřily také do společnosti doby národního obrození.

J. Jungmann (1773-1847), tvůrce prvního novodobého českého národně kulturního programu, který vycházel z romantického vztahu k českému národu opírajícího se o jazykové vlastenectví, byl původem Čech z jednojazyčných Hudlic. Jeho prapředek sem sice už v době třicetileté války přišel jako Němec z Duchcova, ale hned se čechizoval (Zelený, 1915, s. 6). J. Jungmann zůstal uvědomělým Čechem i tehdy, když působil v poněmčených Litoměřicích a když si tam vzal za manželku Johannu Světeckou z Černčic, která byla z poněmčilé rodiny (Zelený, 1915, s. 39). Tu Jungmann učil česky. Na rozdíl od předcházející generace se neopíral o šlechtu. Ve své Slovesnosti, kterou psal po dekretu z r. 1816, jímž se dovozovala dočasně čeština na středních školách, dokázal, že čeština může stejně jako němčina plnit funkci odborného jazyka. Hlavními předlohami Slovesnosti byly některé práce německé, zvl. dílo Pöhlitzovo. Jungmann zde přímo překládal některé německé termíny: *Zeitmessung* – časoměří, *Klanggesang* – žalozpěv, *Kunstwort* – umělecké slovo aj. (Jedlička, 1947, s. 70). Ve svém hlavním díle Česko-německém slovníku prokázal záporné stanovisko ke složeninám z němčiny, z nichž většina neodpovídala ústrojnému skládání v češtině. Jungmann však neodmítal přejatá slova z němčiny, která v češtině byla již dávno, která neměla domácí ekvivalent a která měla expresivní příznaky (Hladíková, 1986, s. 12). Také překlady a přebásnění některých děl světové poezie dokazovaly možnosti češtiny.

Jungmannovi vrstevníci-obrozenci publikovali na rozdíl od předcházející generace jen česky, někteří své odborné práce psali i německy, např. A. J. Puchmajer, J. Nejedlý, J. T. Held aj. Jungmannova generace se zasloužila o psaný český jazyk v odborné a umělecké stylové oblasti, založený na Dobrovského kodifikaci hláskové a tvarové normy humanistické češtiny a obohacený o novou ústrojně tvořenou slovní zásobu.

Zcela jiného programového zaměření než Jungmann byl profesor Karlovy univerzity, filozof, teolog, geniální logik a matematik Bernard Bolzano (1781-1848). Po otci Ital a po matce pražský Němec byl představitelem zemského vlastenectví. Nepožadoval odstranění dvojjazyčnosti v českých zemích, nýbrž jako sociálně etický myslitel byl pro výchovu a hmotný vzestup lidových vrstev. Jako exaktní vědec vystupoval proti filozofii německého idealismu a odsuzoval romantický nacionalismus Jungmannovy školy. Jeho názor, aby Češi a Němci v českých zemích vytvořili jeden národ, se v dalším vývoji ukázal jako utopický (Loužil, 1978, s. 68).

Bolzanův univerzitní kolega profesor F. X. Němeček (1766-1850) byl ryze českého původu, němčinu se však učil už v normální škole svého rodného městečka a v německém gymnáziu v Praze (Štěpán, 1998, s. 14). Psanou podobu češtiny si nestačil dostatečně osvojit, mluvenou češtinu však používal, např. ve styku se svým bratrem, který v malém městečku rozvíjel hudební a divadelní činnost a sbíral české lidové písně. F. X. Němeček publikoval jen německy, popř. latinsky. Kromě jiného byl autorem prvního Mozartova životopisu r. 1798 a prvního životopisu rychtáře Vaváka. Byl si vědom nepraktičnosti jazykové rozdvojenosti v českých zemích. Domníval se, že Čechové by s němčinou více pronikli do světa. Proto se také nezapojil do hnutí českého národního obrození a stal se v době šíření myšlenek Francouzské revoluce dokonce cenzorem česky psaných knih. Byl jedním z těch, kdo zdržovali vydání Jungmannovy Slovesnosti (Zelený, 1915, s. 172). Od r. 1820 žil trvale ve Vídni.

3.3. Vůdčím představitelem třetí generace národního obrození se stal F. Palacký (1798-1876), který harmonicky spojoval osvícenství s romantismem a kterému na rozdíl od předcházející Jungmannovy generace nešlo jen o jazykovou formu a organizaci vzdělanosti, ale o náročnější fázi procesu národního obrození. Poprvé v moderních dějinách tento český měšťanský intelektuál r. 1848 v dopise do Frankfurtu vystoupil jako český a rakouský státník a evropský politik a vytyčil proti velkoněmeckému nacionalismu austroslavismus jako politický program Čechů. To vyvolalo kritiku mnoha Němců, např. K. Marxe, který o něm napsal: „Palacký sám je jen poblázněný německý učenec, který dodnes neumí mluvit česky správně a bez cizího přízvuku“ (Morava, 1998, s. 148). Ve skutečnosti Palacký znal dobře česky, jen když česky mluvil, tak zadržával (Hellmuth, 2000, s. 258). Palacký byl kritizován i českými nacionalisty (Chalupný, 1909, s. 100). Čech a Moravan Palacký měl ovšem německé školy, jako historik-genealog se stýkal na doporučení Dobrovského s německy mluvící českou šlechtou, která zastávala zemské vlastenectví, a oženil se s bohatou pražskou Němkou T. Měchurovou, jež se nikdy nenaučila česky. V rodině se z praktických důvodů mluvilo německy a syn měl ještě r. 1844 potíže s češtinou (Morava, 1998, s. 106, 117). Výhodná ženitba a styk s aristokracií však umožnily Palackému, že mohl bezstarostně a důkladně pracovat pro český národ. Z jeho rozsáhlé činnosti upozorňujeme jen na jeho Dějiny, které r. 1836 vydal německy v duchu zemského vlastenectví, teprve r. 1848 vyšly česky. České dějiny chápal jako „stýkání a potýkání slovanství s římanstvím a němectvím“, česká historie je založena „vůbec na sporu s Němectvem, čili na pojímání a zanikání způsobův a řádův německých od Čechův“ (Palacký, 1908, s. 8).

Celá řada obrozenců žila delší dobu v Německu. Někteří z nich si za životní partnerky vybrali Němky, jako např. největší český přírodovědec 19. stol. J. E. Purkyně (1787-1869), který 27 let pracoval na univerzitě v prusko-slezské Vratislavi. Publikoval vědecké práce německy i česky, dovršil ve své době česky psanou odbornou literaturu. Jeho zájmy rozhodně přesahovaly rámec přírodních věd, o čemž svědčí i překlady Schillera. Po 8 let byl Purkyňovým kolegou ve Vratislavi F. L. Čelakovský (1799-1852).

Z dalších osobností je možno jmenovat Slováky P. J. Šafaříka (1795-1861) a J. Kollára (1793-1852), jejichž studium evangelické teologie v německé Jeně v letech 1815-7 a 1817-9 znamenalo pro oba, že si odtud přinesli do Čech nadšení pro politické národní hnutí. S pomocí německé filozofie, zvl. s pomocí Herdera, Kollár vytvořil slovanskou ideu (Masaryk, 1895, s. 58). Zatímco Šafařík psal vědecká díla nejen německy, ale už i česky, Kollár publikoval německy záměrně jen jednu knihu o slovanské vzájemnosti, protože němčina plnila integrující funkci nadnárodní komunikace u jazykově dost odlišných slovanských národů 1. pol. 19. stol. Korespondence českých vzdělanců se vzdělanci jiných slovanských národů se realizovala německy.

V době českého národního obrození žil i básník K. H. Máchy (1810-1836), lišil se však od představitelů českého *biedermeieru* svou osobitostí a originalitou, byl v českém prostředí výjimečný, osamělý a jeho dílo bylo současníkům špatně pochopitelné. Máchovo dílo představuje vrchol česky psané poezie a prózy této doby, vyšší typ národního umění. Prošel německými školami a podobně jako Čelakovský a později i Havlíček a Neruda začal veršovat německy pod vlivem školní výuky (Fischer, 1929). Mnohem důležitější byla pro Máchu němčina jako jazyk, jenž mu umožňoval seznamovat se v překladech s dílem W. Shakespeara, W. Scotta a G. Byrona a v originále s dílem J. W. Goetha, F. Schillera a s německou filozofií. Z německých textů si dělal výpisky v němčině (Dílo K. H. Máchy, 1950, s. 53n.). Soukromé dopisy a deníky psal česky, jen občas si ulevil německou větou (Věčný Máchy, 1940, s. 53, 59). Je příznačné, že své milé Lori Šomkové psal dopisy německy.

Na to, že Máchovy neliterární texty obsahují jako tehdejší městský jazyk mnoho německých slov a obrátů na rozdíl od jeho textů literárních, poukázal již r. 1938 B. Havránek (1963, s. 177n.). V textech literárních je německých nebo mezinárodních slov pramálo, je obecně známo, jak usilovně se tehdy ze spisovného jazyka odstraňovala. Na to, jak se tlak němčiny projevoval ve větné stavbě některých českých obrátů Máchova literárního jazyka, že šlo o germanismy tehdejšího mluveného jazyka německého, jež jen nepatrně přesahovaly míru, která byla běžná v jeho době, upozornil O. Králík (1964). B. Havránek (1964b)

přesvědčivě v polemice dokázal, že Králík neprávem Máchovi v literárním jazyce přisuzuje více germanismů, než obsahoval, protože nepřihlíží k obrozenskému básnickému jazyku bezprostředně předchozímu i soudobému.

Dílo B. Němcové (1820-1862) bývá ještě zařazováno do obrozenské literatury. Matka byla Češka, otec Němec, s ním hovořila německy. Německy se B. Němcová učila v českoskalické škole a pokračovala v Chvalkovicích (Ježek, 1912, s. 72). V letech svého dospívání byla horlivou čtenářkou německé literatury a i její první básně byly pod vlivem německé školy (Havránek, 1964a, s. 3). Němčina se projevila v její soukromé korespondenci. Na řadu funkcí jednotlivých německých výrazů i celých vět v dopisech zvl. synu Karlovi, který měl jisté potíže s češtinou, poukazují nejnověji A. Macurová a J. Janáčková (1997, s. 86-95). Ačkoli Němcová měla negativní postoj k „němectví“, uvědomovala si klady němčiny: z němčiny překládala, četla německou literaturu, vedla syna Karla k jejímu čtení, literární němčinu v korespondenci často citovala. Současně však Karla vedla k tomu, aby nezapomínal na češtinu. V literárním jazyce ovšem B. Němcová podobně jako K.H. Mácha psala spisovnou češtinou. Na rozdíl od obrozenské literatury, která byla psána češtinou značně odlišnou od jazyka mluveného, B. Němcová podobně jako Tyl přiblížila svůj jazyk k jazyku mluvenému (Havránek, 1964a, s. 6).

4.1. Národní obrození mělo značný význam pro situaci v současném českém jazyce. Jak známo, J. Dobrovský ve své německy psané mluvnici češtiny při uzákonění její hláskové a tvarové spisovné normy navázal uměle na normu předbělohorskou, veleslavínskou. To celkem vyhovovalo tehdejší snaze odlišit jazyk literární, zvl. básnický, od „všedního“ jazyka mluveného (Havránek, 1936, s. 96). Uzákonění spisovné češtiny se odráželo od pozadí kultivovanosti tehdejší spisovné němčiny. Normativní gramatiky češtiny po Dobrovském a Jungmannovi, po celé 19. stol. psané českými autory i německy, zesilovaly příklon k humanistické češtině (Newekrla, 1999, s. 109-116, 181). Archaičnost Dobrovského kodifikace bez kořenů v mluvené komunikaci však byla pocíťována již v 19. stol. Jak r. 1949 konstatoval F. Kopečný, nutným důsledkem archaizujícího rázu této kodifikace, která nedbala na organický, kontinuální růst jazyka a která se ve svých spisovných projevech vyžaduje v podstatě až dodnes, je velký rozestup mezi obecnou češtinou a jazykem spisovným (Kopečný, 1949, s. 16). K současné kodifikaci spisovné češtiny se kriticky vyjadřuje z hlediska přístupu systémového a útvarového řada lingvistů (srov. P. Sgall a kol. 1992, Sgall 1994; tam další literatura), kdežto jiní zkoumají mluvenou češtinu z přístupu širšího, komunikačního, interakčního (Müllerová – Hoffmannová, 1997, s. 51). Zastavme se proto krátce u okolností vzniku Dobrovského kodifikace a u jejího uplatňování na pozadí němčiny.

Zatímco v jiných slovanských jazycích byl východiskem pro spisovnou kodifikaci jazyk lidový (Auty, 1974, s. 122), J. Dobrovský nepřijal za základ své kodifikace soudobý úzus a odmítal r. 1799 nespisovné jevy hláskové a tvarové v umělecké próze (Vodička, 1948, s. 27). Jak ukazuje bádání už od doby J. Vašici (1938), čeština v období baroka nebyla v úpadku. Tato čeština byla odmítnuta Dobrovským hlavně z mimojazykových důvodů politického a náboženského charakteru, např. proto, že byla jazykem protireformace (Stich, 1991, s. 57n.). A. Stich ukázal, že bylo možné navázat na úzus konce 18. stol. J. Kořenský (1997, s. 35-36) uvádí při recenzi Starého (1994), že byla-li pro Palackého a Masaryka při výkladu českých dějin rozhodující kultivační úloha spisovné češtiny (na ně navazoval B. Havránek a V. Mathesius), byla pro J. Pekaře charakteristická kritika tohoto pojetí dějin českého národa, v Palackého a Masarykově pojetí vidí pouze jeden z možných výkladů národních dějin. Na pekařovské pojetí organické spojitosti (Pekařovo pojetí dbalo heuristiky a studie historického materiálu) navázali právě A. Stich a P. Sgall.

Uzákoněním spisovné češtiny J. Dobrovským vznikl konkurent němčině, neboť v jistých vzdělaneckých vrstvách české společnosti, které ovšem byly bilingvní, se v duchu jazykově českého vlastenectví uznávala národně reprezentativní funkce spisovné češtiny, zdůrazňovala se sjednocující a prestižní funkce tohoto jazyka pro společnost, pro veřejné a oficiální dorozumívání a v psaných projevech odborné, publicistické a umělecké stylové oblasti se dokazovalo, že čeština je řečí vzdělanců stejně jako němčina. Němčina ovšem v 1. pol. 19. stol. měla stále silné postavení jako jazyk veřejného styku, protože čeština se na středních školách nevyučovala do r. 1849.

V době Jungmannově byla Dobrovského archaická kodifikace obohacována o novou ústrojně tvořenou českou slovní zásobu. K jisté změně v české jazykové situaci došlo ve 30. a 40. letech 19. stol s nástupem nové generace a s rozvojem českého národního společenského ruchu doby *biedermeieru*, jako byly společenské besedy, akademie, merendy, plesy, předčítání z knih, almanachů a časopisů a rozvoj divadla. J. K. Tyl, který už byl bez filologicky odborného poměru k jazyku, je ve své psané jazykové praxi již pod vlivem češtiny lidové, uplatňují se v ní hláskové a tvarové jevy obecné češtiny (Jedlička, 1954, s. 35-36). Vliv obrozenské jazykovědy na spisovnou syntax byl podstatně menší (Svoboda, 1988, s. 49), na tu spíše působili slovesní umělci (Grepl, 1959) a autoři odborných jazykových projevů (Jelínek, 1957).

Ve druhé třetině 19. stol. je již možno uvažovat o tom, že se spisovná čeština, zvl. umělecká literatura, jako psaný jazyk stala celonárodní kultivovanou varietou českého jazyka, která byla hodnocena sociálně jako vyšší než jazyk běžné komunikace, jenž byl prosáklý

vlivy němčiny. Zvláště pražská čeština nesla stopy německého vlivu. Situace byla komplikována tím, že česko-německý bilingvismus byl (celo)společenským jevem (Nekula, 2001, s. 153), kdy němčina v některých vrstvách byla stále ještě hodnocena jako vyšší než čeština. Zvláštní postavení měla pražská němčina (Trost, 1995). Ve 2. pol. 19. stol., kdy psaná čeština nabývá na významu pro každodenní život občana (Chloupek, 1986, s. 14), protože se už učila i na středních školách, se upevňuje postavení spisovné češtiny, kterou silně ovlivňovali jazykovědci. Němčina se však ještě dlouho držela ve vědeckých kruzích. V dialektech docházelo v důsledku společenského pohybu k jejich nivelizaci a k šíření obecné češtiny, která v mluvených projevech, v nichž začala ustupovat němčina, nedovolovala pronikání spisovné češtiny. V dnešní době se stává obecná čeština značně rozšířenou varietou českého jazyka (nepokrývá ovšem zdaleka celou Moravu), jež má vůči spisovné češtině nižší prestiž, i když je mateřským jazykem většiny českých mluvčích. Protože však má regionální varianty, uvažuje F. Daneš pouze o náběhu k diglosii češtiny tzv. obecné a spisovné (Daneš, 1988, s. 24).

4.2. Samostatnou kapitolu představuje složitá situace v mluvené komunikaci národního obrození. Píše-li J. Jungmann o národním jazyku, má na mysli „jazyk písemní“ (Jungmann, 1973, s. 77). Jinak hovoří o „pokaženosti češtiny v lidu“ (tamtéž, s. 91). R. 1808 píše A. Markovi: „Ba takových Nečečů a zaslepených cizokrajníků všudy, žel, množství se nalézá...Největší částka lidu dovodí se býti pokolením – opičím, slepě jdoucím po stopách množství“ (Chalupný, 1909, s. 121-122). Zatímco Češi byli bilingvní, Němci v českých zemích někdy neovládali češtinu.

Platí-li, že o mluvené češtině, zejména té každodenní, kterou užíváme dnes, toho stále ještě mnoho nevíme (Müllerová – Hoffmannová, 1997, s. 51; tam užitečný přehled problémů a pojmů, které byly řešeny na olomoucké, ostravské a brněnské konferenci o současné, zvl. mluvené češtině 90.let), platí to tím spíše o mluvené (obecné) češtině společnosti národního obrození, která na rozdíl od mluvené češtiny dnešní byla silně prostoupena německými slovy a je nám přístupná jen nepřímo z písemných pramenů lidové provenience, zvl. kronik (Robek, 1974, s. 38n.), z uměleckých děl, např. deklamovánek (Sgallová 1967, s. 13-14) a dramát, z výzkumů společenské stratifikace a z myšlenkové atmosféry té doby. Můžeme zde jen naznačit, jak vypadala mluvená čeština zvláště ve městech národního obrození za spolupůsobení němčiny (stranou necháváme teritoriální diferenciaci jazyka).

4.2.1. Již dříve se uvádělo, že ve společenské konverzaci vzdělaných vrstev se stále ještě užívalo němčiny (Bělič, 1958, s. 63). Na základě nejnovějších poznatků německé historické sociologie se došlo k závěru, že hlavní příčinou toho, že se v národním obrození

nekonstituovala hovorová stylová oblast spisovné češtiny, byla sociální neúplnost české společnosti, to, že nedošlo ještě k změšťanštění středních vrstev jako v západní Evropě (Leeuwen-Turnovcová, 2002, s. 183-4). Projevuje se to např. v slabé pozici měšťanských salonů u nás (srov. Salony...,1999). Německá nebo silně poněmčilá aristokracie spolu s vysokými představiteli státní byrokracie a důstojnictva měla své salony, byla to však uzavřená společnost, která se stýkala jen mezi sebou (Novotný, 1999, s. 141). Salony vázané na český národní život lze spočítat na prstech jedné ruky. Ale i v nich čeština byla vnímána jako problémová (Macura, 1999, s. 77), češtině chyběla propracovaná konverzační stylistika. V saloně Měchurů, který napodoboval šlechtické vzory a kde vládlo zemské vlastenectví, se mluvilo jen německy, salon Palackých, jenž převzal tradici Měchurova salonu, měl již nový duch českého vlastenectví, ale vedle češtiny zde stále byla němčina, např. paní T. Palacká stále „vlastenčila po německu“ (Sršeň, 1999, s. 94-7). Salony V. Staňka a J. Friče byly otevřenější než salon Měchurův a Palackého, byly chápány jako průprava pro učení „vzdělané češtině“, byl to „dámský vzdělávací salon“ (Macura, 1999, s. 78, 83), v jejich středu byly sestry K. Staňková a J. Fričová (o otci Němci viz níže 5). Salon, který byl v české vlastenecké společnosti vnímán jako prestižní pro kultivovanou zábavu, byl po celé 19. stol. se smíšenými pocity srovnáván s hospodami, které se emancipujícímu českému světu přizpůsobovaly snadněji (Macura, 1999, s. 76). Česky se nejčastěji hovořilo v hostincích (Hospody a pivo...,1997), což svědčí o tom, že ještě nedošlo ke změšťanštění středních vrstev, ty stále žily napůl venkovským životem. Dalším typem společenského styku se stávaly kávové společnosti, jejichž organizací proslula M. D. Rettigová (Stich, 1986, s. 19n.), biedermeierovská litomyšlská autorka Domácí kuchařky, rodem Němka, která nebyla odpůrkyní Bolzanovy koncepce dvojjazyčného „českého“ národa, a proto psala a publikovala některá svá díla paralelně česky i německy. V kávových společnostech docházelo i k české konverzaci středních vrstev v duchu českého národního programu.

4.2.2. Mezi městským obyvatelstvem 1. pol. 19. stol. můžeme uvažovat o postupném probouzení národního vědomí, ale nebylo to věcí běžnou. Z toho vyplývaly i jeho postoje k češtině a němčině. Němčina, která měla silné postavení jako spisovný jazyk s nepřerušenu tradicí, lišící se tak od neorganického přerušení vývoje češtiny Dobrovského kodifikací, se brala v mluvené komunikaci jako prestižní jazyk, jako řeč vzdělanecká, společenská, obchodní, zdvořilejší, vybranější a lepší než čeština. Spisovná čeština byla někdy považována v lidovém prostředí za směšnou, jak v některých hrách ukázal V. K. Klicpera (Cuřín, 1959, s. 161).

Jako jazykové dokumenty mluvené češtiny této doby silně ovlivněné němčinou mohou sloužit některá umělecká díla českých spisovatelů, zvl. dramatiků.² Jsme si vědomi toho, že nejde o psané záznamy mluvených projevů, ale o uměleckou stylizaci, že použité texty byly často redakčně upravovány.

Protože nás zajímá němčina na pozadí češtiny, pokusíme se ukázat na nejružnější varianty němčiny hlavně u Čechů. V jejich promluvách docházelo z různých důvodů ke střídání kódů, popř. k míšení jazykových prostředků německých a českých.

Příkladem velmi špatné němčiny může být němčina Kačenky, dcery českého mlynáře, která se teprve učila německy, v dialogu s německou služkou Ančičkou: „Ančička: *Was ist denn das für ein fremder Herr?* Kačenka: *Das ist – bringen – peníze – gestohlen.* Ančička: *Aha!* Kačenka: *Pojď, verstecken ho někam.*“ (J. N. Štěpánek, s. 52). Neznalost němčiny nacházíme i v promluvě paní primátorky, která v dialogu s německým filozofem, jenž říká „*Meine Herren und Damen! Ich bitte mir Stille aus*“, reaguje tak, že mu dává svou stolicí a říká špatnou němčinou, považujíc se za vzdělanou ženu: „*Ihre Gnaden Herr Philosoph! Offeriere ich da meinige Stille*“. Nepochopila, že *Stille* není stolice, ale pokoj nebo tichost (Langer, s. 83-4). Bizarní slátaninu němčiny a češtiny (i s výrazy francouzskými a italskými) představuje promluva pražského šviháka barona Dudeca, který se snaží vzbudit dojem salonní mluvy, němčina i čeština jsou však špatné: „*Ich swöre sic – comment to říkat? – na krám vašich líčených tváří, že jsem vás akkurát vyhledat chtěl. All' die Welten weiss von meine Klück...*“ (Tyl; Krejčí, 1947, s. 79). Kuriózní němčinou mluví obchodník s koňmi, který se jí nemohl naučit jako vzdělaní lidé v německé normální škole. Jeho promluva v dialogu s Čechy má gramatický charakter český: „*...Mám z toho kvis veliké Vergnüen! Zavedl jsem si u nás Pferdhandl, a poněvadž jsem eben ted' všecky koně k fuhrveznu odlifroval, tedy jsem se vydal kvis na ráz, abych se s dovolením pana fetrlínka se svou joldovanou múminkou kvis ferméloval.*“ (Klicpera, s. 545).

Dobře „nespisovně česky“ umí pražská máselnice Mastílková, která jako příslušnice střední obchodnické vrstvy se snaží mluvit lepším jazykem než češtinou, chce být na vyšší společenské úrovni. Výsledkem je špatná rakouská hovorová němčina, která se stává komickou v kontextu s korektní Hochdeutsch rodilých Němců (Tureček, 1999, s. 168-9): „*Nestydiš se mluvit na eventlich ulici s tímhle člověkem, kterej nestojí ani na první štafli bilduňku?*“ (Tyl, s. 12). Německy hovoří dámy maloměstské společnosti (paní radová, doktorová, lékárníková, purkmistrová), které svou znalost němčiny považují za výraz své vzdělanosti. Kombinují přitom v jedné promluvě české a německé věty, např. paní radová: „*Ted' nech čtení a pojd' mi pomoci, máme je tu hned na krku – und ich will nicht die Schand*

haben – aby se řeklo, jako u Bürgermeisterové, že se musí na kafe čtyry hodiny čekat“ (Němcová, s. 231). B. Němcová karikuje němčinu českých mluvčích hovorovými, tj. nespisovnými tvary (Trost, 1976, s. 2). Jindy jsou v promluvě paní radové vedle německých vět věty české, do nichž se zapojují jednotlivá německá slova: „*Jdi se ustrojít alespoň, abychom byly v ordnunku a ty drchny aby neměly o čem klepat. – Zrichtuj si trochu kokšle – víš, že přivede dnes Herr von Oslova toho, co s tebou na bále tolik tancoval, – jak pak – no wie heisst er denn, je to prý Gutbesitzer syn z lontu“* (Němcová, 232). Podobně hovoří žena panského úředníka paní aktuárová, podle jejíhož názoru česko-německý hovor patří k vyššímu společenskému postavení: „*Nein, ty musíš být královnou, Lotty. Wenn eine Dame schön sein soll, muss sie schön gewachsen sein, a to jseš ty, Lotty!*“ (Jirásek, s. 124-5). Němčinu jako prestižní jazyk užívá hostinský, když navazuje styk s neznámým hostem: „*Hostinský: Wünsch guten Abend! Wünschen Sie Bier?*“ Také první kontakt děvčete, které obsluhuje hosty, je v němčině. Později toto děvče hovoří s hosty česky (Rubeš, s. 11-16). Zajímavý je dialog z Marinky, v němž studenti oslovují prestižní němčinou autora a ten odpovídá česky tehdejší konverzační frází, která má německou větnou stavbu: „*Ei! Da haben wir ja unsern Malkontenten! Ozvaly se hlasy a sbor známých studentů vrhl se ke mně. Bei Gott! Ein Liebesbrief! Laß sehen! Zvolá jeden chápe se listu. Nech státi! Vzkřiknu...“* (Mácha, s. 45). Jde zde vědomě o charakteristiku postav (Havránek, 1963, s. 177).

Dobrou němčinu však používali i ti bilingvní Češi, kteří ji nepovažovali za prestižní jazyk a kteří ji potřebovali při hovoru s Němci. Někdy jim tato němčina stačila jen k vyjádření jistých emocí, např. v dialogu českého mlynáře Tomáše s německým vozkou Jirkou: „*Jirka: Was habt ihr gesagt, Pantato? Tomáš: Telecí kýtu máš přinést, du Stroh, du Kopf...“* (J. N. Štěpánek, s. 20). Jindy sloužila ke komunikaci, srov. tytéž osoby v dialogu, kde Němec říká jen jednotlivá česká slova: „*Jirka: Nun, so gehen wir, ich gehe gleich mit. Tomáš: Ich geh, vždyt' nic nerozumíš. Marsch schaffen, musíš ústa do všeho strkat. Kreuzblitz do jitrnic! Ať nekleju. – Vždyt' nic nerozumíš. Jirka: Ich, Pantato, ich alles rozumíš. Tomáš: I čerta a dva rozumíš. Jdi! Jirka: Was braucht der Pantato viel mit čert und dva herumzuwerfen, ich geh schon.“* (J. N. Štěpánek, s. 10-11).

Zajímavé jsou promluvy Němce, kupeckého mládence v domě české máselnice. Ta ho zaměstnává proto, aby byl její podnik na úrovni. Tento Němec mluví správnou němčinou spisovnou, která je v hovoru nepřírozená (Trost, 1976, s. 2). Dělá však bezděčné chyby v češtině: „*Já u sebe budu udělat provaz, já u sebe budu udělat uzel a já se potom budu voběsit...“* (Tyl, s. 24).

Jen malá část Židů v době obrození trvale přilnula k češství (Bass, 1948, s. 193). Příkladem česko-německé promluvy Žida může být jeho vnitřní monolog, v němž k míšení jazyků nebyl přiveden společenskou pózou, ale životními okolnostmi, tím, že se střídavě pohyboval v českém a německém prostředí: „*Ah, to jsou pěkné toлары...Kolik pak jich asi je? ...Fünfzehn per zwanzig Kronen, und zwanzig per zehn sind fünfhundert Kronen; nun, wie ich sehe, wirds einige Kreuzer über siebenhundert Kronen machen. Nu, za sedm set stojí přec ten špás!...*“ (J. N. Štěpánek, s. 6). Štěpánek má ve svých dílech antisemitismus.

4.2.3. Zvláštní problematiku představuje mluvený jazyk v řadách Čechů 1. pol. 19. stol., kteří sloužili v rodinách hospodářsky výše postavených Němců nebo Židů, kde denně přicházeli do styku s němčinou. Pro takový jazyk se užívá termín „Kucheldeutsch“, tj. lámaná němčina, rozumí se jí němčina s českými fonetickými prvky, s českými přejatými slovy a s českou syntaxí. Uvažuje se i o „Kuchelböhmisches“, tj. lámané češtině s německými přejatými slovy a slovními spojeními (Skála, 1967, s. 122). Těmito jazyky mluvily na jedné straně české služky v pražských a vídeňských německých domácnostech, na straně druhé „německé“ paničky s českým personálem. V Praze je v té době doplňuje „Mauscheldeutsch“, etnolekt obyvatel Židovského města, kteří mnohdy mluvili ještě jidiš (Nekula, 2001, s. 154).

4.2.4. Zatímco v psaném jazyce 19. stol. purismus odstraňuje německá slova, v běžně mluveném jazyce širokých vrstev už tak úspěšný purismus nebyl. Řada německých slov, která se užívala v česko-německých promluvách Čechů, zachycených v dílech našich spisovatelů (viz výše), přetrvala až do dnešní doby. Slova jako *flaška, šuple, furt, forota, šiknout se* apod. bývají hodnocena jako celonárodní slovní zásoba ne plně spisovná a nespisovná, někdy s jistou expresivitou, jako *fotr, handl, ksicht, kšeft* (Bělič, 1964, s. 19). Jindy bývají chápána jako součást obecné češtiny, např. *hastrman, cimra, šutr, forota, familie, furt, šiknout se* aj. (Hronek, 1972, s. 79). Německá slova pronikla do našich dialektů (literaturu k tomu viz Kloferová, 1994; dále ČJA), do profesionální mluvy, do slangu a do argotu (Bredler, 1914). Slova přejatá z němčiny a přes němčinu pronikla ve značném množství do všech útvarů a vrstev českého jazyka. Je třeba litovat, že ke konci druhé světové války byly při transportu z Prahy válečnými událostmi patrně zničeny rozsáhlé sbírky excerpt přejatých slov a kalků v češtině vůbec, tj. nikoli jen z němčiny, nýbrž i z jiných jazyků, které byly shromážděny pod vedením a vlastní prací E. Rippla (1944). Tyto sbírky obsahovaly materiál ze současné češtiny i z jejího historického vývoje, češtiny interdialektické i z nářečí, z pracovní mluvy různých povolání, ze slangu i argotu (Bělič, 1969, s. 7).

5. Proces germanizace, který vrcholil koncem 18. stol., postupně slábl, ale protože němčina měla výsadní postavení na českých středních školách až do pol. 19. stol. a na školách

vysokých ještě déle, nacházíme ji i u českých osobností, nezmíněných v části 3., jež užívaly němčinu v soukromých projevech, ačkoli jejich mateřským jazykem byla čeština. Lékař a hudební skladatel J. T. Held, Jungmannův vrstevník, který léčil J. Dobrovského a T. Palackou, napsal r. 1843 německy paměti svého dlouhého a bohatého života (Held, 1939, s. 188). Německy si psaly deníky i mladší osobnosti. B. Smetana, pocházející z ryze české rodiny, si psal německy deníky v letech 1840-1862 pod vlivem svého učitele F. H. Vladyky, jenž básnil německy a jehož němčina se Smetanovi zdála jako řeč uhlazená, vybraná a přitom až básnický barvitá a rozmanitá (Nejedlý, 1924, s. 35, 393). I mladý K. Havlíček se svými i nejdůvěrnějšími přáteli mluvil a korespondoval zpočátku německy (Bass, 1948, s. 209). Bylo věcí slušnosti, společenské zdvořilosti i rodinné úcty psát německy jakožto řečí obřadnější, než byla domácí čeština. Aspoň Havlíčkův otec byl by to přímo považoval za urážku, kdyby mu byl syn psal česky (Nejedlý, 1925, s. 145). Zvláštní problematiku představují osobnosti, které změnily svou českou národnost na německou.

Proces čechizace, kterým rozumíme užívání češtiny u Němců zpravidla při změně jejich německého povědomí v české, byl ve vztahu nepřímé úměrnosti k procesu germanizace: čím více slábla germanizace, tím více sílila čechizace.

Na německé straně ojediněle nacházíme vzdělance, kteří se málem čechizovali. Německý básník židovského původu L. A. Frankl pocházel z česko-německého pomezí, proto uměl dobře česky, doma však byl vychováván v duchu německém. Když v letech 1826-8 studoval v Litomyšli, zakolísal silně ve svém němectví, málem podlehl a stal se českým spisovatelem, pokusil se o několik českých básní a také jeho německé práce z té doby ukazují, jak na něho litomyšlské ovzduší působilo (Nejedlý, 1924, s. 239).

Častěji docházelo k úplné čechizaci Němců. Ukazují to německá příjmení u F.M. Pelcla a J. Jungmanna, jak jsme ukázali v části 3. Německých příjmení zneužívala nacistická historiografie, aby zdůrazňovala podíl „ušlechtilé“ německé krve, který prý určil mnohé kladné vlastnosti Jungmannovy, ale i F. L. Riegra (Kocí, 1978, s. 254). Riegrovi předkové se přistěhovali do Čech z Norimberka už v 16. stol. a zcela se počestili (Sak, 1993, s. 13). Dnešní čeští nositelé německých příjmení (a němečtí nositelé českých příjmení) svědčí o tom, jak úzce byly provázány česko-německé dějiny (Beneš, 1998).

Ve společnosti českého národního obrození hrály důležitou úlohu i další osobnosti německého původu. Porýnský Němec A. Reis se v době napoleonských válek dostal do Čech, sblížil se s českým prostředím a postaral se o to, aby se jeho tři dcery dobře naučily česky (Radoňová-Šárecká, 1945, s. 86). Tyto dcery se pak provdaly za české vlastence: J. Friče, V. Staňka a F. L. Čelakovského (Bass, 1948, s. 268, 320). Jiným takovým příkladem může

být advokát F. A. Brauner. Jeho otec uměl sotva slovo česky, matka byla francouzského původu, ale naučila se dobře česky a syna vychovávala v českém duchu, manželka byla dcerou německého profesora, jež se po svatbě začala učit česky. F. A. Brauner se stal významným představitelem Čechů v revolučním roce 1848 (Černý, 1948, s. 6, 17). Zakladatel Sokola J. Fügner pocházel z pražské německé rodiny původem z Litoměřic, ještě r. 1848 se v duchu zemského vlastenectví označoval za německy mluvícího Pražana, „myslel v němčině“ a češtinu znal jen jako dítě v její, jak se vyjádřil, „kuchyňské“ podobě v podání své chůvy. Proto ještě v r. 1848 bylo pro něho obtížné manifestovat se jako Čech, šlo u něho o víceletý a zřejmě nejednoduchý proces čechizace pod vlivem rodiny a nově navázaných přátelství, který byl završen až počátkem 60. let. Jeho zeť M. Tyrš pocházel z německé rodiny děčínského lékaře V. Tiersche, jeho rodiče brzy zemřeli a M. Tyrš byl vychováván v německém prostředí svého pražského strýce. Ve svých 16 letech r. 1848 však volí cestu češství: využil možnost a podal si žádost, aby mohl na německém malostranském gymnáziu r. 1850 odmaturovat v češtině (Štěpánová, v tisku).

V úzké souvislosti s procesem čechizace byl purismus národního obrození. Ten se uplatňoval mezi vzdělanci v odborné stylové oblasti, kde tlak němčiny vyvolával snahu o očistu češtiny především od germanismů. Toto puristicky motivované počesťování termínů trvalo až do pol. 19. stol., kdy se čeština začala vracet k internacionálním řeckolatinským termínům. Jiný charakter měl už purismus v 70.-90. letech 19. stol., podněcený českým nacionalismem (Jelínek, 2002, s. 364).

Čechizace se projevovala i v tom, jak čeština působila na německá nářečí v českých zemích, např. *Er powidalt – mluví česky, buchtel – buchty, halunke – holomek, kolatschen – koláč, leidak – lajdák, liwanze – lívanec* (Tomanek, 1891), novější literaturu uvádí Bielfeldt (1966). Měla vliv i na německá místní jména v pohraničí (Schwarz, 1931, Weinelt, 1937).

6. Na počátku národního obrození v době centralizace a germanizace měla němčina u Čechů největší uplatnění, a to nejen ve vědě a umělecké literatuře, ale i v mluvené komunikaci. K oslabování němčiny jako integrujícího jazyka rakouské monarchie docházelo postupně v souvislosti se sociálními procesy. Projevilo se to zvláště s nástupem jungmannovské generace s jejím jazykově českým vlastenectvím, které zdůrazňovalo národně reprezentativní funkci spisovné češtiny. V dalším výzkumu němčiny na pozadí češtiny by bylo vhodné rozšířit okruh osobností i o osobnosti méně významné, než jsme uvedli, a např. i o Čechy, kteří žili mimo české země v německy mluvících zemích. Bude třeba se zabývat souhrnně i těmi českými Němci doby národního obrození, kteří hovořili česky a měli zájem o český národní život. Bylo by užitečné si všimnout obecné češtiny a jejího poměru k němčině

zkoumané doby. Bude užitečné věnovat pozornost vztahu němčiny a češtiny i po r. 1850. Mohlo by to pomoci objasnit některé otázky současné české jazykové situace.

Literatura:

- AUTY, R.: Jazykové koncepce u Dobrovského a Jungmanna. In: *Slovanské spisovné jazyky v době obrození*. Univerzita Karlova 1974, s. 122-124.
- BASS, E.: *Čtení o roce osmačtyřicátém*. Praha 1948.
- BĚLIČ, J.: *Sedm kapitol o češtině*. Praha 1955.
- BĚLIČ, J.: Vznik hovorové češtiny a její poměr k češtině spisovné. In: *Čsl. přednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě*. Praha 1958, s. 59-71.
- BĚLIČ, J.: Celonárodní slovní zásoba ne plně spisovná a nespisovná. *SaS*, 25, 1964, s. 11-26.
- BĚLIČ, J.: Poznámky o postavení německých přejatých slov v dnešní češtině. In: *Slawisch-deutsche Wechselbeziehungen in Sprache, Literatur und Kultur*. Berlin 1969, s. 7-18.
- BĚLIČ, J.: František Martin Pelcl a český jazyk. In: *AUC Slavica Pragensia 21*, Praha 1978.
- BENEŠ, J.: *Německá příjmení Čechů, 1. a 2. svazek*, Ústí nad Labem 1998.
- BIELFELDT, H. H.: Die tschechischen Lehnwörter im Deutschen. In: *AUC Slavica Pragensia 8*, Praha 1966, s. 123-133.
- BREDLER, F.: *Slovník české hantýrky*. Železný Brod 1914.
- CUŘÍN, F.: Vývoj jazyka V. Kl. Klicpery. In: *Studie o jazyce a literatuře národního obrození*. Sborník Vysoké školy pedagogické v Praze. Praha 1959, s. 129-193.
- ČERNÝ, V.: *František August Brauner, vykonavatel odkazu selských rebelií*. Praha 1948.
- Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika*. (Usp. W. Koschmal, M. Nekula, J. Rogall). Praha 2001.
- DANEŠ, F.: Pojem „spisovného jazyka“ v dnešních společenských podmínkách. In: *Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe*. Praha 1988, s. 21-28.
- Dějiny české literatury II. Literatura národního obrození*. (Red. F. Vodička). Praha 1960.
- Dílo Karla Hynka Máchy III. Deníky-Zápisky-Dopisy*. (Vyd. K. Janský). Praha 1950.
- FISCHER, O.: K. H. Máchas deutsche Anfänge und Kreis um Alois Klar. In: *Xenia Pragensia*, 1929, s. 233n.
- GREPL, M.: *Vývoj mluvnické stavby v jazyce Tylovy prózy*. Brno 1959 (rukopisná kandidátská disertace).
- HANUŠ, J.: *Národní muzeum a naše obrození*, 1. díl. Praha 1921.

- HAUBELT, J.: *České osvícenství*. Praha 1986.
- HAUGEN, E.: Stigmata bilingvismu. *SaS*, 36, 1975, s. 8-17. Přel. A. Jirsová a H. Prouzová.
- HAVRÁNEK, B.: Vývoj spisovného jazyka českého. In: *Československá vlastivěda*, řada II. Praha 1936.
- HAVRÁNEK, B.: Jazyk Máchův. In: *Studie o spisovném jazyce*. Praha 1963, s. 164-194. Pův. ve sb. *Torso a tajemství Máchova díla*. Praha 1938.
- HAVRÁNEK, B.: Jazyk Boženy Němcové. *SaS*, 25, 1964a, s. 1-11.
- HAVRÁNEK, B.: K jazyku Karla Hynka Máchy. *SaS*, 25, 1964b, s. 247-253.
- HELD, J.T.: *Dopisy bratrovi a jiným* (Vyd. J. Květ). Praha 1939.
- HELLMUTH-BRAUNER, V.: *Paměti rodu*. Praha 2000.
- HLADÍKOVÁ, J.: Složená slova přejatá z němčiny a Jungmannův Slovník česko-německý. *NŘ*, 69, 1986, s. 6-12.
- HÖHNE, S.: České utopie: Diskurs o bohemismu v době restaurace. In: *Češi a Němci*. Praha 2001.
- Hospody a pivo v české společnosti*. Praha 1997.
- HRABÁK, J.: Zu den deutsch-tschechischen Beziehungen im Mittelalter. In: *Wiss. Zeitschr. der E.-M.-Arndt-Univ. Greifswald*, 9, 1962, s. 417-420.
- HROCH, J.: *V národním zájmu*. Praha 1999.
- HRONEK, J.: *Obecná čeština*. Praha 1972.
- CHALUPNÝ, E.: *Jungmann*. Praha 1909.
- CHLOUPEK, J.: *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*. Praha 1986.
- JEDLIČKA, A.: *Josef Jungmann a obrozená terminologie literárně vědná a lingvistická*. Praha 1949.
- JEDLIČKA, A.: K otázce jazykové kultury v třicátých a čtyřicátých letech XIX. století. In: *Studie a práce lingvistické*, I. Praha 1954, s. 459-472.
- JELÍNEK, M.: *Výběr syntaktických prostředků v obrozené odborné literatuře*. Brno 1957 (rukopisná kandidátská disertace).
- JELÍNEK, M.: Purismus. In: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha 2002, s. 364-366.
- JEŽEK, J.: Chvalkovice, zámek, stará škola a učitelé. In: *Božena Němcová. 1820-1862*. Praha 1912, s. 70-73.
- JOHANIDES, J.: *František Martin Pelcl*. Praha 1981.
- JUNGMANN, J.: *Zápisky*. Praha 1973.
- KAMIŠ, A.: *Slovní zásoba české publicistiky 18. století*. Praha 1974.
- KLOFEROVÁ, S.: K německým výpůjčkám v nářečích. *SaS*, 55, 1994, s. 202-207.

- KOBLÍŽEK, V.: František Martin Pelcl a české mluvnictví. In: *František Martin Pelcl*. Rychnov nad Kněžnou 1993, s. 39-42.
- KOČÍ, J.: *České národní obrození*. Praha 1978.
- KOMÁREK, M.: František Martin Pelcl jako kodifikátor normy spisovné češtiny a lingvistika. *SaS*, 56, 1995, s. 34-38.
- KOPEČNÝ, F.: Spisovný jazyk a jeho forma hovorová. *NŘ*, 33, 1949, s. 14-22.
- KOŘALKA, J.: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914*. Praha 1996.
- KOŘENSKÝ, J.: O hodnotách pražského funkcionalismu, jazykové kultury a o češtině včera i dnes nekonvenčně. *SaS*, 58, 1997, s. 35-42.
- KRÁLÍK, O.: Dvě kapitoly o Máchově jazyku. *SaS*, 25, 1964, s. 174-188.
- KRAUS, A.: *Pražské časopisy 1770-1774 a české probuzení*. Praha 1909.
- KREJČÍ, K.: *Jazyk ve vývoji společnosti*. Praha 1947.
- KUTNAR, F.: *Sociálně myšlenková tvárnost obrozenského lidu*. Praha 1948.
- KUTNAR, F.: *Obrozenské vlastenectví a nacionalismus*. Praha 2003.
- LEEUVEN-TURNOVCOVÁ VAN, J.: Ještě jednou o diglosii v Čechách, tentokrát i z genderového zorného úhlu. *SaS*, 63, 2002, s. 178-199.
- LNĚNIČKOVÁ, J.: *České země v době předbřeznové 1792-1848*. Praha 1999.
- LORENZ, W.: *Liebe zu Böhmen*. Wien – München 1988. Překlad M. Tvrđíka, *Dialog s českou zemí*. Praha 2002.
- LOUŽIL, J.: *Bernard Bolzano*. Praha 1978.
- MACURA, V.: Salon u Fričů a konverzační slovník pro dámy. In: *Salony...*, Praha 1999, s. 75-87.
- MACUROVÁ, A. – JANÁČKOVÁ, J.: Vícejazyčnost v korespondenci Boženy Němcové (Sonda první: němčina). *SaS*, 57, 1997, s. 86-95.
- MACHOVEC, M.: *Josef Dobrovský*. Praha 1964.
- MASARYK, T.G.: *Česká otázka*. Praha 1895.
- MORAVA, J.: *Palacký. Čech, Rakušan, Evropan*. Praha 1998.
- MÜLLEROVÁ, O. – HOFFMANNOVÁ, J.: Čeština spisovná, hovorová, obecná... a hlavně mluvená. *SaS*, 58, 1997, s. 42-54.
- MYENIKOV, A. S.: *Vznik národně osvícenské ideologie v českých zemích. Prameny národního obrození*. Praha 1974. Přel. H. Lincová.
- NEJEDLÝ, Z.: *Bedřich Smetana. I. Doma*. Praha 1924; *II. Na studiích*. Praha 1925.
- NEKULA, M.: Česko-německý bilingvismus. In: *Češi a Němci*. Praha 2001.

- NEWEKRLA, S.: *Intendierte und tatsächliche Sprachwirklichkeit in Böhmen. Diglossie in Schulwesen der Böhmisches Kronländer 1740-1918*. Wien 1999. Rec. P. Mareš, NŘ 83, 2000, s. 44-46.
- NOVOTNÝ, J.: *Matěj Václav Kramerius*. Praha 1973.
- NOVOTNÝ J.: K počátkům novodobých měšťanských salonů v Praze. In: *Salony...*, Praha 1999, s. 139-146.
- NÜBLER, N.: Čeští a němečtí vzdělanci. In: *Češi a Němci*. Praha 2001.
- PALACKÝ, F.: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. Praha 1907.
- PEKAŘ, J.: Masarykova filosofie dějin. *ČČM*, 18, 1912, s. 170-208.
- PEKAŘ, J.: *O smyslu českých dějin*. Praha (1. vyd. 1929) 1990.
- PELCL, F.M.: *Kurzgefasste Geschichte der Böhmen*. Praha 1774.
- PETRÁŇ, J. a kol.: *Počátky českého národního obrození*. Praha 1990.
- PETRBOK, V.: Pokus o charakteristiku zpráv o českém národním hnutí v soudobé německé a rakouské publicistice a odborné literatuře. In: *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*. Praha 2002, s. 145-159.
- PFAFF, I.: *Česká příslušnost k Západu v letech 1815-1878*. Brno 1996.
- RÁDL, E.: *Válka Čechů s Němci*. Praha (1. vyd. 1928) 1993.
- RADOŇOVÁ-ŠÁRECKÁ, M.: *Ozářené krby. Vlastenecké rodiny české*. Praha 1945.
- RIPPL, E.: Wege und Voraussetzungen einer deutsch-tschechischen Lehnwörterkunde. *Slavia*, 18, 1944, s. 1-31.
- ROBEK, A.: *Lidové zdroje národního obrození*. Praha 1974.
- Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Ministerstvo kultury ČR 2002.
- SAK, R.: *Rieger. Příběh Čecha devatenáctého věku*. Semily 1993.
- Salony v české kultuře 19. století*. Praha 1999.
- SGALL, P.: Spisovnost a kultura vyjadřování. *SaS*, 55, 1994, s. 34-47.
- SGALL, P. – HRONEK, J. – STICH, A. – HORECKÝ, J.: *Variation in Language. Code Switching in Czech as a Challenge for Sociolinguistics*. Amsterdam – Philadelphia 1992. Rec. J. Kraus, *SaS*, 54, 1993, s. 145-150.
- SGALLOVÁ, K.: *Český deklamační verš v obrozenské literatuře*. Praha 1967.
- SCHAMSCHULA, W.: *Die Anfänge der tschechischen Erneuerung und das deutsche Geistesleben 1740-1800*. München 1973.
- SCHWARZ, E.: *Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle*. Oldenburg – München – Berlin 1931.

- SKÁLA, E.: Das Prager Deutsch. In: *Weltfreunde. Konferenz über die Prager deutsche Literatur 1965*. Prag 1967, s. 119-125.
- SKÁLA, E.: Vznik a vývoj česko-německého bilingvismu. *SaS*, 38, 1977, s. 197-207.
- SRŠEŇ, L.: Pražský salon u Palackých a Riegrových. In: *Salony...*, Praha 1999, s. 93-107.
- STARÝ, Z.: *Ve jménu funkce a intervence*. Praha 1994. Rec. J. Kořenský, *SaS* 58, 1997, s.35-42.
- STICH, A. (Felicitas Wünschová): Spisovatelka a kuchařka. In: *Magdalena Dobromila Rettigová. Domáci kuchařka*. Praha 1986, s. 9-32.
- STICH, A.: O počátcích moderní spisovné češtiny. *NŘ*, 74, 1991, s. 57-62. Přel. L. Uhlířová z On the beginnings of Modern Standard Czech. In: *Probleme und Perspektiven der Satz- und Textstruktur*. Praha 1987, s. 121-128.
- SVOBODA, K.: *Kapitoly z vývoje české syntaxe, hlavně souvětí*. Praha 1988.
- ŠTĚPÁN, J.: Rody Němečků-Varhaníků a Pinkasů ze Sadské. In: *Středočeský vlastivědný sborník. Muzeum a současnost 16*. Roztoky u Prahy 1998, s. 13-28.
- ŠTĚPÁN, J.: Pozapomenutá stránka počátků našeho národního obrození a dnešek. In: *V. Ludíková: Pošli to dál*. Praha 2003, s. 163-170.
- ŠTĚPÁNOVÁ, I.: *Renata Tyršová* (v tisku).
- TOMANEK, E.: Über den Einfluß des Tschechischen auf die deutsche Umgangssprache in Österreichisch-Schlesien. In: *Jahresbericht k.k. Staats-Gymnasium Troppau*, 1891, s.1-39.
- TROST, P.: Střídání kódů. *SaS*, 37, 1976, s. 1-3.
- TROST, P.: Mýty o pražské němčině. In: *Studie o jazycích a literatuře*. Praha 1995, s. 324-331.
- TUREČEK, D.: Salon jako dramatický prostor. In: *Salony...*, Praha 1999, s. 161-171.
- VAŠICA, J.: *České literární baroko*. Praha 1938.
- Věčný Mácha. Památník českého básníka*. Praha 1940.
- VLADYKA, J.: *Josef Jungmann služebník i pán české řeči*. Praha 1947.
- VODIČKA, F.: *Počátky krásné prózy novočeské*. Praha 1948.
- WEINELT, H. : *Die Flurnamen des Bezirks Freudenthal*. Liberec 1937.
- ZELENÝ, V.: *Život Josefa Jungmanna*. Praha 1915.

¹ V ní poprvé v našich novodobých dějinách se J. Dobrovský soustředil na sílu českého národa, čímž se odlišil od předešlých obran, které chválily jen český jazyk. Hlásil se přitom k dynastickému vlastenectví. Je to u nás první „austroslavistický“ projev, který zdůrazňoval význam Slovanů pro Rakousko a Rakouska pro Slovanů v době ještě slabého národního hnutí.

² Jako prameny jsme použili následující díla: *Jirásek, A.*: Filosofská historie. Praha 1969 (1. vyd. 1878); *Klicpera, V. K.*: Ptáčník. Veselohra o jednom jednání (provozována 1.1.1835). In: Soubor spisů V.K.Klicpery. Usp. F. A. Šubert. Díl 1. Praha 1906, s. 538-552; *Langer, J. J.*: Den v Kocourkově. Vyd. K. Rieger ve Světové knihovně č. 1008 (1. vyd. 1832); *Mácha, K. H.*: Máj – Marinka. Praha 1956 (1. vyd. 1834); *Němcová, B.*: Kávová společnost (1. vyd. 1855). In: Povídky. Řada první. Vyd. M. Gebauerová. Praha 1904, s.231-242; *Rubeš, F. J.*: Pan amanuensis na venku. Praha 1979 (1. vyd. 1842); *Štěpánek, J. N.*: Čech a Němec. Veselohra o třech jednáních. Praha 1909 (1. vyd. 1812); *Tyl, J. K.*: Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka. Praha 1934 (1. vyd. 1834).

Vymezení některých prefixoidů a radixoidů v české lingvistické literatuře

Patrik Mitter

Problematika vymezení afixoidů (prefixoidů a sufixoidů) se v různých národních lingvistikách řeší různě. To samozřejmě vede k nejednoznačnému řešení problému. Termín afixoid označuje morfém přechodného rázu buď mezi kořenem a prefixem (tzv. prefixoid) nebo mezi kořenem a sufixem (tzv. sufixoid). Morfémy, které si zachovaly svůj věcný význam a povahou se blíží spíše kořeným morfémům, se označují jako radixoidy (Martincová – Savický 1987, 124-139). Z hlediska funkčního a sémantického se afixoidy významově odlišují od radixů (jejich původní lexikální význam „se dekonkretizuje“) a mají ve slově jinou funkci než tradiční prefixy, resp. sufixy. Hranice mezi prefixoidy a radixoidy je u některých morfémů těžko jednoznačně vymezená. Při určení statusu těchto morfémů jednotliví autoři váhají a výsledkem je, že jeden a tentýž morfém bývá označován v lexikografických popisech češtiny vydaných přibližně současně jednou za prefix, podruhé za radix, např. *kontra-* považuje 1. vyd. SSČ (1994) i ASCS (1995) za radix, naproti tomu neologický slovník NSČ (1998) za prefix, čímž se vrací k původnímu statusu tohoto morfému v TSC 2 (1967). Podobně nejednotné je vymezení statusu morfému *anti-* (v SSČ i v ASCS radix, v NSČ prefix). Morfém *ex-* vymezuje ASCS jako radix, SSČ i NSČ jako prefix. Ambivalentnost pohledů na některé tyto morfémy ilustruje příklad z NSČ, v němž se *pseudo-* a *super-* v jedné a téže publikaci vymezují rozdílně. Morfém *pseudo-* je nejprve klasifikován jako prefix, současně je však uvedeno, že *pseudo-* má vlastnosti jak předpony, tak kořeného morfému (NSČ, 236). Morfém *super-* je naopak nejprve považován za radix, vzápětí je však konstatováno to, co v předchozím případě (NSČ, 286).

Už z tohoto je vidět nejednotnost pohledů na tento problém. Kromě toho se v naší domácí slovní zásobě objevují některé morfémy zároveň i jako samostatné lexikální jednotky (např. *super-* jako morfém, který vystupuje samostatně, i *super* jako adjektivum a adverbium). V našem příspěvku stručně naznačíme, jak se tato problematika řeší v české lingvistické literatuře, a poté se pokusíme zaujmout vlastní stanovisko k řešení této otázky.

V naší lingvistické literatuře se tradičně rozlišují předpony pravé a nepravé, které fungují zároveň jako předložky vlastní nebo nevlastní. Předpony pravé modifikují význam slova základu a tato modifikace je jejich charakteristickým a jediným přínosem do slovtvorného procesu (TSC 2, 697). Předpony nepravé (předložkové) mohou právě ve funkci předložek vystupovat jako samostatná lexikální jednotka. Je tedy patrné, že vymezení

prefixoidu nesouvisí přímo s možností tohoto morfému být paralelně samostatnou lexikální jednotkou.

Problémem je, že některé morfémy, které se tradičně považovaly za substantivní předpony, a to jak v naší lingvistice, tak i v lingvistikách zahraničních (např. *arci-*, *ex-*, *hyper-*, *para-*, *pseudo-*, *super-*), přestaly být považovány jako předpony, event. předložky (*ex-*). Tento význam u nich ustoupil do pozadí a navíc se u nich často vyvinul význam autosémantického slovního druhu, např. adjektivní v případě *ex-* ‚bývalý‘, *super-* ‚mimořádně dobrý, skvělý‘. Ze současných lexikografických popisů češtiny je vidět, že právě tato skutečnost rozhodla o reinterpetaci některých původně předponových morfémů (viz 2. vyd. SSČ, ASCS).

Připomeneme ještě řešení tohoto problému u O. Martinové a N. Savického (viz Martinová – Savický 1987, 124-139). Zde autoři uvádějí kritéria pro vymezení afixoidu a radixoidu: 1) slovnědruhová příslušnost slova, resp. morfému (původní předložka, předpona); 2) koexistence morfému se slovem existujícím ve slovní zásobě; 3) existence domácího ekvivalentu; 4) slovotvorné funkce morfému; 5) kritérium funkčněstylové. Dále jsou jednotlivé morfémy klasifikovány podle svého postavení na ose prefix – prefixoid – radixoid – radix. V literatuře bývá konstatováno, že nejbliže k prefixům mají morfémy *super-*, *ultra-*, *anti-*, *hyper-*, *kontra-*. Morfémy *anti-*, *kontra-*, *meta-* jsou charakterizovány jako prefixoidy předponově-předložkového významu, které modifikují význam základového slova. Mnoho dalších morfémů má prefixoidní charakter, např. *bio-*, *dia-* ‚diabetický‘ i ‚týkající se promítání‘, *fero-*, *fono-*, *foto-* ‚světlo‘, *gramo-*, *hydro-* aj. Některé jiné morfémy jako např. *ex-*, *pseudo-*, *super-* aj. jsou zase ve vědomí mluvčích spojovány v mnoha výrazech spíše s adjektivním, resp. adverbialním významem. Naopak s významem předpony, resp. předložky jsou nadále spojovány morfémy *inter-*, *meta-*, *anti-*, *kontra-*.

Morfémy *infra-*, *ultra-* zastupují v některých výrazech složená slova *infračervený*, *ultrafialový*. Právě v nich mají *infra-* a *ultra-* charakter radixu. Další morfémy, jako *bio-*, *dia-* atd., které jsou v článku O. Martinové a N. Savického považovány za prefixoidy (mají prefixoidní charakter), hodnotíme vzhledem k jejich zřetelnému plnovýznamovému charakteru jako radixy. Všechny morfémy, které lze označit po stránce slovnědruhové a lexikálněsémantické za adjektivní, plní z hlediska sémanticko-syntaktického funkci atributivních (tzv. modifikačních) determinativ. Přejídné pásmo mezi prefixy a radixy představují podle O. Martinové morfémy *mikro-*, *mini-* (srov. Martinová – Savický 1987, 135).

Domníváme se, že se někdy – možná poněkud zjednodušeně – uvažuje o „oslabování významu“ komponentu ve složeninách vlivem velké produktivity tohoto komponentu. Právě komponenty *dia-*, *bio-* jsou v současné slovní zásobě velmi produktivní a jsou do značné míry homonymní (tzn., že mají několik od sebe již velmi vzdálených významů). Komponent *bio-* může vystupovat např. ve významech ‚biologicky čistý, přírodní‘ (*biopotravina*, *biosurovina*), ve významu ‚biometeorologický‘ (*biopředpověď*, *biozátěž*), ve významu ‚bioenergetický‘ (*biopole*), ‚biogenní‘ (*bioprvky* _{biochem}). Lze předpokládat další nárůst hybridních kompozit s tímto prvním komponentem. Nelze vyloučit tvoření hybridních kompozit i v dalších významech tohoto komponentu, aniž by takové tvoření nutně znamenalo oslabování významu komponentu *bio-*. Podobně komponent *dia-* je v současné době velmi produktivní ve významu ‚diabetický, pro diabetiky, sloužící diabetikům, vhodný pro diabetiky‘, srov. např. *diaboty*, *diakoláč*, *dianápoj*, *diapečivo*, *diapotraviny* aj. Je pravděpodobné, že budou i nadále přibývat hybridní složeniny s *dia-* v tomto významu, a to zejména v souvislosti s pojmenovávacími potřebami v oblasti potravinářství. Přestože může vzniknout velké množství těchto kompozit, nijak to nebude oslabovat významovou stránku komponentu *dia-*, neboť ve složeninách, které vznikly na pozadí významu ‚diabetický‘, bude mít *dia-* prostě tento význam.

Jak je patrné, nelze jednoduše ztotožňovat velkou produktivitu nějakého slovo-tvorného prostředku s jeho tendencí k oslabování svého významu (v našem případě s jeho „prefixoidizací“).

O statusu uvedených morfémů ve smyslu distinkce prefix – radix rozhoduje podle našeho názoru i slovnědruhová, syntaktická a lexikálněsémantická charakteristika. U některých morfémů předponově-předložkového původu (např. *hyper-*, *super-*, *ultra-*) se utvořily další významy, které po stránce slovnědruhové odpovídají adjektivům (ve spojení těchto komponentů s druhými komponenty substantivními), resp. adverbiím (ve spojení s druhými komponenty adjektivními nebo adverbiálními). Původně předponově-předložkový charakter těchto morfémů zůstává v některých výrazech zachován, např. *superdistributor* ‚naddistributor‘, *hyperzvuk* ‚nadzvuk‘. Nicméně vedle tohoto původního významu se utvořil u daných morfémů novější význam adjektivní, resp. adverbiální, tedy např. *super-* má význam ‚skvělý, mimořádný‘, srov. např. výrazy *superstřelec*, *superžena*, *superrychlý* apod. Tato skutečnost jenom podporuje úvahy o adjektivním, resp. adverbiálním charakteru výše zmíněných morfémů.

Vrátíme-li se ještě ke kritériím vymezení afixoidu a radixoidu, která jsme nastínili v této kapitole, lze naše tři kritéria – slovnědruhové, syntaktické a lexikálněsémantické – zhruba ztotožnit s kritérii 1), 2) a 4) článku O. Martinové a N. Savického. Kritérium 3) má

rovněž své opodstatnění, nicméně jde spíše o doprovodné kritérium lexikálněsémantické. Existence domácího ekvivalentu umožňuje lépe postihnout charakter cizího morfému, a to zvláště ve smyslu kritéria 1). Tak např. morfémy předponově-předložkového charakteru mají domácí ekvivalenty rovněž předponově-předložkové, srov. *anti-*, *kontra-* (*proti-*), *meta-* (*za-*, *po-*, *mezi-*), *inter-* (*mezi-*). Naopak *pseudo-* domácí předponově-předložkový ekvivalent nemá.

S využitím kritéria 3) tak můžeme mj. objasnit, proč se některé morfémy v lingvistické literatuře považují spíše (byť ne výhradně) za předpony. Kritérium 5) má pro posouzení slootovné struktury slova podle našeho názoru pouze okrajový charakter, proto se jím podrobně nezabýváme.

U některých dalších morfémů (např. *anti-*) existuje paralelně původní význam předponový, předložkový a nový význam, který se plně lexikalizoval. V případě morfému *anti-* se jedná vedle původního významu ‚proti‘ (např. *antifašistický*, *antilátka* apod.) i o význam adjektivní ‚nepravý, špatný‘ (např. *antihokej*, *antihrdina*). Též vymezení některých dalších morfémů, jako např. *meta-*, *para-*, pouze jako prefixů je dnes už rovněž problematické. Morfém *para-* může vystupovat ve výrazech nejen na pozadí původního významu ‚spolu-, vedle, při‘, ale i jako zkrácený morfém na pozadí slov *parašutista*, *parašutistický* (srov. např. *parajednotka*, *paraseskok*, *paraskupina*, *paraškola*, *paravýcvik*), nebo *paraplegie*, *paraplegický* (např. *paradivadlo*). Morfém *para-* v obou níže uvedených významech lze přiřadit jak k substantivnímu, tak k adjektivnímu komponentu, proto bychom tento morfém ve významech ‚parašutista, parašutistický‘ i ‚paraplegie, paraplegický‘ mohli považovat za slovnědruhově nevyhraněný.

Z uvedených výkladů vyplývá, že v případě některých morfémů (např. *super-*) lze z hlediska jejich lexikálněsémantické a syntaktické stránky ve spojení s druhými slootovnými základy substantivními uvažovat o jejich slovnědruhovém vymezení jako tzv. komponentů adjektivního charakteru, srov. např. výrazy *supercena*, *supernabídka*, *supersleva*.

Jinak vymezují některé výše uvedené morfémy další autoři. O. Martincová považuje za prefixy (resp. prefixální komponenty, prefixoidy) i *super-*, *pseudo-*, *anti-*, *auto-* ve významu ‚sám, sebe, vlastní‘, *mikro-*, *mini-* aj. (srov. Martincová 1997, 23-26), D. Svobodová řadí k prefixům rovněž *super-* a také *extra-*, *ex-* a *vice-* (srov. D. Svobodová, 1997, 40-42).

V posledních desetiletích došlo v češtině k nárůstu pojmenování s prvními komponenty (domácími), např. *polo-*, *samo-*, *sebe-* (srov. výrazy *pologramot*, *polohoror*, *polodisident*, *polomluva*, *polosoukromý*, *pološance*, *poloteroristický*, *polotroska*, *polotunel*,

polováčka, poloveterán, polozakázanost, samonabíjecí, samoodmrazovací, samoodpalovací, samorozbalovací, samoskládací, samoupínací, sebedestrukce, sebechválivý, sebeiluze, sebekultivace, sebearodie, sebecpochopení, sebecpotvrzení, sebecprojekce, seberespekt, sebestředně, sebevedení, apod.). Všechny tyto prefixoidy považujeme vzhledem k jejich sémantické stránce spíše za komponenty, přestože se po stránce formální i funkční svým charakterem blíží prefixům. Tyto komponenty (*polo-*, *samo-*, *sebe-*) představují po stránce slovnědruhové tzv. nezákladní slovní druhy, srov. *polo-* (číslovka), *samo-*, *sebe-* (zájmena). Nejsou to na druhé straně ani komponenty, které by po stránce významové odpovídaly slovům synsémantickým (předložkám), proto mají spíše charakter morfémů, jejichž status ve smyslu rozlišení prefix – radix kolísá. Někdy jsou označovány jako radixy, jindy jako prefixy.

Tato oblast skýtá – podle našeho názoru – dost prostoru pro pokusy vymezit status výše uvedených morfémů tak, aby výsledné řešení této otázky reflektovalo jak produktivitu morfémů, tak i jejich morfoloickou, syntaktickou i lexikálněsémantickou charakteristiku. Vzhledem ke skutečnosti, že výše uvedené morfémy cizího původu plní v různých jazycích podobnou funkci, mohlo by takové vymezení jejich statusu z hlediska distinkce prefix – radix být přijatelné i nad rámec národních lingvistik.

Literatura:

Akademický slovník cizích slov A-Ž. Praha, Academia 1995.

BOZDĚCHOVÁ, I.: *Tvoření slov skládáním*. Praha, ISV 1995.

MARTINCOVÁ, O. a kol.: *Nová slova v češtině /slovník neologizmů/*. Praha, Academia 1998.

MARTINCOVÁ, O. - SAVICKÝ, N.: *Hybridní slova a některé obecné otázky neologie*. SaS 48, 1987, s. 124-139.

MARTINCOVÁ, O.: *Konkurence prefixálních komponentů v novém lexiku*. In: *Slovo* (časopis katedry bohemistiky PdF MU Brno). Brno 1997, č. 4, s. 23-27.

Slovník spisovné češtiny /pro školu a veřejnost/. 1. vyd., Praha, Academia 1978.

Slovník spisovné češtiny /pro školu a veřejnost/. 2. vyd., Praha, Academia 1994.

Slovník spisovného jazyka českého. 1. vyd., Praha, Academia 1960 – 1971.

Slovník spisovného jazyka českého. 2. vyd., Praha, Academia 1989.

SVOBODOVÁ, D.: *Prefixálně tvořené anglicismy v české publicistice*. In: *Slovo* (časopis katedry bohemistiky PdF MU Brno). Brno 1997, č. 4, s. 40-43.

Tvoření slov v češtině 2 (za redakce M. Dokulila, Fr. Trávníčka, J. Kuchaře). Praha, Academia
1967.

Zkratky použité literatury:

ASCS	Akademický slovník cizích slov
NSČ	Nová slova v češtině (Martincová, O. a kol.)
SSČ	Slovník spisovné češtiny /pro školu a veřejnost/
SSJČ	Slovník spisovného jazyka českého
TSC 2	Tvoření slov v češtině 2

Projekt Skupina pro řečové poruchy, jeho náplň a cíle

Základní otázkou, která by měla stát v centru pozornosti lingvistiky, je reprezentace jazyka v mozkových strukturách a jeho vznik a vývoj. Nejen těmito otázkami se v zahraničí zabývají specializované lingvistické disciplíny – neurolingvistika a afaziologie, a to v úzkém propojení s neurologií, logopedií, psychologií, resp. psychiatrií a dalšími obory. Systematická týmová spolupráce různorodých odborníků a exaktní metody jsou podmínkou relevantních výzkumných závěrů. Na rozdíl od jiných lingvistických disciplín mají neurolingvistika a afaziologie právo se díky postupům a prostředkům, které používají, mezi tyto obory řadit.

Jako nejplodnější pro řešení základních jazykových otázek se už v historii lingvistiky, a to dokonce i české, ukázala práce s řečově postiženými: Jakobson¹, Skalička, ale i další lingvisté² u nás poukazovali na to, že právě na pozadí studia řečových postižení lze odhalit fungování jazyka zdravého jedince a docházet také k obecnějším závěrům. Tím ovšem zájem české jazykovědy o neurolingvistiku na mnoho let skončil a dnes je obtížné odlišit ji od klinické logopedie zaměřené na afázie. Mezitím se tato disciplína v zahraničí úspěšně rozvinula a dnes je jednou z těch, které přinesly nejpodstatnější a nejpodloženější poznatky o jazykovém systému a principech produkce a percepce řeči.

Poruchy řeči jsou skutečně komplexní, což je zřetelné, přehlédneme-li množství fakult a oborů, na nichž jsou předmětem výuky a zájmu: pouze multidisciplinární přístup k nim může vést k pokroku v jejich terapii a také v poznacích o jazyce obecně. Zatímco mimo naši republiku plodná interdisciplinární spolupráce běžně existuje, a to dokonce i v rámci speciálně k tomu určených pracovišť (např. Max Planck Institut for Psycholinguistics v Nijmegen v

¹ Z Jakobsonových prací: Jakobson, R.: Dva aspekty jazyka a dva typy afatických poruch [1971]. Poetická funkce. Ed. M. Červenka. H+H, Jinočany 1995, s. 55-73.

Problematické dysartrie se u nás věnoval Jiří Hedánek, dříve vyučující na katedře fonetiky FFUK: Hedánek, Jiří: Metodické materiály: Dysartrický profil – test 3F (druhé, opravené vydání) [VII]. In: Diagnostika a terapie poruch komunikace, roč. 1(5)/1998, č. 1., s. 24.

² Viz hlavně Lehečková, H.: Agramatismus v afázii. Slovo a slovesnost, 47, 1986, s. 138-147; Lehečková, H.: Jazykové aspekty typologie afázií. Slovo a slovesnost, 46, 1985, s. 119-126; Lehečková, H.: Manifestation of aphasic symptoms in Czech. Journal of Neurolinguistics, 14, 2001, s. 179-208; Lehečková, H.: Neurolingvistika: předmět, metody a historie. Slovo a slovesnost, 45, 1984, s. 154-157; Lehečková, H.: Typ jazyka a projevy afatických poruch v morfologii a syntaxi. Acta Universitatis Carolinae – Philologica I, Slavica Pragensia XXXVII, 1995, s. 92-97.

Jedinou existující domácí kolektivní prací o afáziích je Kulišťák, P. – Lehečková, H. – Mimrová, M. – Nebudová, J.: Afázie. Triton, Praha 1997.

Nizozemí³ nebo British Aphasiology Society⁴), u nás chybí nejen takováto instituce, ale i jednotlivec – neurolingvista či lingvistický afaziolog (už jen spolupráce logopedů s neurology je stále netradiční, nemluvě o kooperaci lingvistů s lékaři a terapeuty).

Založení a přijetí této disciplíny v domácích vědeckých kruzích by přitom v žádném případě nebylo samoučelné: lingvista tu má jedinečnou příležitost naučit se komunikovat s odborníky, kteří jsou u nás výzkumně i jinak separováni – jedině tak si lze vzájemně předávat obohacující a ucelující informace –, a tudíž produkovat kvalitnější, fundovanější a podloženější výsledky. Kromě toho, a to je hlavní, dostává možnost podílet se nejen nepřímo na terapii řečově postižených, o které jde v první řadě.

Neurověda stojí dnes celosvětově na vrcholu vědecké pozornosti a neurolingvistika, která sem patří, tak získává jedinečnou šanci dostat jazykovědu opět na výsluní. V naší zemi dokonce existuje neurovědní instituce: je jí Společnost pro neurovědy ČSL JEP při Ústavu experimentální medicíny AVČR. Neurolingvistika / afaziologie tu ale zastoupena není.

To, že v České republice není pracoviště neurolingvistické / afaziologické, s sebou nese nejen nulovou produkci českých neurolingvistických / afaziologických příspěvků, ale i nedostatek studijních materiálů k této problematice (chybí především systematický popis afázií, resp. dysartrií, anartrie, agrafie a dalších typů řečových poruch mluvčích, jejichž mateřštinou je čeština, z lingvistického hlediska) a praktické obtíže při přístupu na lékařská pracoviště, k pacientům samým.

Založili jsme pracovní Skupinu pro řečové poruchy (SRP), která hodlá pracovat na grantově podpořeném projektu Lingvistické a interdisciplinární práce v oblasti řečových poruch (viz dále) a jež má k dnešnímu dni tři členky, tři přidružené členy a spolupracuje s neuropsychology, neurology a logopedy. Jejím cílem je začít překonávat uvedené překážky, propagovat a etablovat neurolingvistiku a afaziologii u nás, zprostředkovávat potřebnou zahraniční literaturu a seznamovat se s ní⁵, kontaktovat zahraniční i domácí pracoviště a odborníky, pracovat s testovacími bateriemi pro afatiky a anatriky, což jsou skupiny postižených, kteří jsou v centru našeho zájmu (viz dále), a pokusit se pracovat na českém lingvistickém popisu těchto poruch, případně se podílet na vzniku jazykových pomůcek pro reedukaci takto řečově postižených osob.

³ Tady i jinde ve světě je interpretace psycholingvistiky a její náplně odlišná od české. Viz <http://www.mpi.nl>

⁴ Viz <http://www.bas.org.uk>

⁵ Např. časopisy *Aphasiology*, *Journal of neurolinguistics*, *Applied psycholinguistics*, *Brain and language*, *Brain, Cognition*, *Cognitive neuropsychology*, *Gesture*, *Journal of memory and language*, *Language and communication*, *Reading and writing* a základní knižní prameny.

Vzorem nám je například u nás unikátní obor Čeština pro neslyšící, který na FFUK založila prof. Alena Macurová a v jehož rámci vzniká nejen popis jazyků neslyšících, ale také učební materiály pro sluchově postižené. Řečově postižení jsou stejně podstatnou menšinou jako sluchově postižení, měla by jim tedy být věnována minimálně podobná jazykovědná péče (jen v USA každoročně přibývá 40 tisíc afatiků následkem mozkových příhod).

Velmi bychom uvítali, kdyby nejen FFUK, ale i ostatní fakulty a univerzity projevíly zájem o interdisciplinární spolupráci na tomto poli, jak byla výše popsána, a zprostředkovaly studentům potřebnou mezioborovou výuku.

Díky grantu poskytnutému Jedličkovým ústavem (JÚŠ), na jehož půdě se vzdělávají také řečově postižení pacienti, se nám už podařilo rámcově propojit tento ústav s Filozofickou a Pedagogickou fakultou UK prostřednictvím subprojektu Lingvistické a interdisciplinární práce v oblasti řečových poruch, zaměřeného na problematiku anartrie, jehož řešitelkou je Mgr. Radka Majerová. Té se navíc díky vstřícnosti Jedličkova ústavu otevírá zcela unikátní možnost práce s řečově postiženými v rámci pracovního úvazku zde za tímto účelem experimentálně vytvořeného. Tento interní úvazek je rovnocenný s ostatními (pedagogickým, speciálněpedagogickým, logopedickým, psychologickým, socioterapeutickým, ergoterapeutickým a fyzioterapeutickým). Jednou z náplní její činnosti bude vytvořit český odborný studijní materiál o problematice anartrie, přičemž bude vycházet mimo jiné ze svých pracovních zkušeností s problematikou anartrie v Jedličkově ústavu, zmapovat stav vzdělávání anartriků v ČR a pokusit se navrhnout metodiku jejich vzdělávání. Z financí získaných prostřednictvím grantu hodláme především pořizovat potřebné studijní materiály.

Díky žádosti adresované Skupinou Knihovni komisi FFUK se také podařilo pro naši fakultu získat některé základní oborové zahraniční publikace.

Za zcela unikátní pomoc se získáváním literatury a zdrojů vděčíme především primáři patologie Thomayerovy nemocnice v Praze, MUDr. Františku Koukolíkovi, DrSc., jenž vydal kolem 50 vědeckých publikací o vztahu poškození mozku a duševních funkcí⁶; po celou dobu rozvíjení projektu je nám velkou oporou. Kontakt s pacienty nám díky vedoucímu Pracovní skupiny pro neuropsychologii, odbornému asistentovi katedry neurologie IPVZ, psychologu neurologické kliniky Fakultní Thomayerovy nemocnice v Praze, PhDr. Petru Kulišťákovi, CSc.⁷, umožňuje také Vojenský rehabilitační ústav ve Slapech nad Vltavou, kde doktor Kulišťák pracuje jako neuropsycholog. Cenné rady jsme získali také od klinické logopedky

⁶ Např. Koukolík, F.: Mozek, jazyk a řeč. O čem mluví afázie? Remedya populi, 1998, č. 7-8, s. 39-42; Koukolík, F.: Mozek, jazyk a řeč. Sémantický systém mozku a jeho slovník. Remedya populi 1998, 10, s. 28-31.

⁷ Např. Kulišťák, P.: Neuropsychologie, Praha, Portál 2003, 326 s.

PaedDr. Blanky Housarové, Ph.D.⁸, odborné asistentky katedry speciální pedagogiky na PedFUK. Všem tímto děkujeme.

Věříme, že se nám podaří alespoň částečně prolomit mezioborové bariéry a obhájit místo neurolingvistiky mezi ostatními jazykovědnými disciplínami.

K účasti na projektu zveme kromě odborníků studenty a doktorandy filozofických, pedagogických a lékařských fakult. Kontaktujte nás, pokud byste se k nám chtěli připojit nebo nám cokoli sdělit; vítáme námítky a komentáře k projektu⁹.

Se skupinou spolupracuje také PhDr. Filip Smolík, absolvent psychologie FFUP v Olomouci a FFUK v Praze, který pracuje v pražské pobočce Psychologického ústavu Akademie věd ČR, kde se zabývá osvojováním jazyka u dětí, psycholingvistikou a kognitivní psychologií a v současné době je postgraduálním studentem Child Language Doctoral Program University of Kansas, Lawrence; dále klinický logoped Fakultní nemocnice Královské Vinohrady Mgr. Tomáš Kubík a doktorand katedry germanistiky Mgr. Martin Lachout, jenž se věnuje kompenzačním postupům při osvojování druhého jazyka.

K realizátorům projektu Skupina pro řečové poruchy patří také ing. Ondřej Mlček, který vytváří webové stránky Skupiny pro řečové poruchy, které by měly v krátké době být přístupné na adrese srp.aspweb.cz. Hodláme zde prezentovat plánované aktivity Skupiny, provozovat internetovou „knihovnu“ s odkazy na oborovou literaturu a zdroje a informovat o novinkách v neurolingvistice či neurověděch obecně. Věříme, že se k našim snahám připojí co nejvíce studentů, absolventů a odborníků různých oborů.

Olga Stehlíková

⁸ Např. Housarová, B.: Hodnocení řečové produkce v předškolním věku. In: Speciální pedagogika, roč. 9/1999, č. 3, s. 5-11; Snižování negativních faktorů ovlivňujících vývoj komunikačních a řečových dovedností dětí s Downovým syndromem. In: Speciální pedagogika, roč. 8/1998, č. 2, s. 26-29.

⁹ Mgr. Olga Stehlíková: olina.stehlikova@email.cz; Mgr. Radka Majerová: radkamajerova@c-box.cz; Eva Flanderková: eva.flanderkova@ff.cuni.cz

Nové publikace

Juraj Furdík: Slovenská slovotvorba

Editor Martin Ološtiak, Prešov, Náuka 2004. 200 s.

Mezi knižními novinkami ze slovenské jazykovědy zaujímá jistě zvláštní místo kniha dlouholetého prešovského univerzitního pedagoga prof. PhDr. Juraje Furdíka, CSc., nejen tím, že se jedná o vydání posmrtné, ale zejména skutečností, že autor po sobě nezanechal dílo dokončené a homogenní. Před editorem textu Mgr. Martinem Ološtiakem (z Katedry slovenského jazyka a literatury Prešovskej univerzity v Prešove) tak vyvstal úkol poměrně velký, totiž veškerý materiál prof. Furdíka určený pro tuto knihu sesbírat, doplnit mnohdy z poznámek posluchačů Furdíkových přednášek a seminářů, posoudit jej a dále pak původní prototexty uspořádat a přestylizovat. Kniha je zamýšlena především jako učebnice (a i jako cvičebnice), která má zaplnit jisté bílé místo ve slovenské derivatologické literatuře. Vydání knihy J. Furdík delší dobu plánoval, nezachovala se však struktura jednotlivých kapitol a ani jejich pořadí. Jistou výhodou editora ale byla skutečnost, že je přímým Furdíkovým žákem a jeho kurz slovotvorby v rámci svého studia nedávno absolvoval a o připravované učebnici svého učitele věděl. Tyto skutečnosti uvádí editor v poměrně obsáhlé předmluvě, jíž předchází seznam použitých zkratk a symbolů. Zvláště indexové zkratky jsou nutné při studiu učebnice, většina z nich se znovu uvádí v textu. Text je v souladu s metodologickou posloupností přednášek a seminářů J. Furdíka rozvržen do tří částí – teorie, popis a cvičení.

První (teoretická) část knihy je sestavena do značné míry z učebních sylabů. Nejprve jsou vykládány pojmy slovotvorná motivace (včetně jejích krajních pólů – motivovanosti a nemotivovanosti) a stupňovitost motivovanosti. Dále je věnována pozornost pojmu demotivace (resp. demotivační cyklus), pravidlům pro určování směru motivace a typům slovotvorné motivace. V dalším textu teoretické části se čtenář seznámí s derivatologií jako vědou o slovotvorné motivaci (tedy s předmětem jejího výzkumu a s jejím vztahem k jiným jazykovědným disciplínám) a také s tzv. *derivatémou* (č. analogicky *derivatémem*) jako základní derivatologickou jednotkou a s její formální a obsahovou stránkou. Následuje výklad derivačních, kompozičních a kompozičně-derivačních slovotvorných postupů. Poslední kapitola teoretické části se zabývá slovotvornými útvary. V této kapitole jsou definovány

pojmy jako *slovotvorná řada*, *slovotvorné paradigma*, *slovotvorné hnízdo*, *motivační intence*, *slovotvorný typ*, *onomaziologická kategorie* a její *typ onomaziologické kategorie*.

Promyšlenost Furdíkovy koncepce je vidět už v tom, že si autor uvědomuje skutečnost, že nevhodnějším termínem pro disciplínu studující slovtvornou motivaci by byla motivatologie, zatím však zůstává z důvodu lingvistické tradice u vžitého termínu derivatologie. Termín *derivatéma* zavádí J. Furdík jako pojmenování (označení) lexikální jednotky (i slovtvorně nemotivované), která je součástí vztahů slovtvorné motivace. Následuje klasifikace morfémů, při níž vyčleňuje zvláště tematické morfémy jako morfémy sloužící na „technické“ dotváření morfematické a slovtvorné struktury motivovaných i nemotivovaných slov. Za vhodnou lze považovat zmínku o vázaném slovtvorném základu (viz str. 38), již předchází mj. procentuální vyjádření schopnosti některých slovních druhů být slovtvorným motivantem dalších slov. Z Furdíkových výzkumů vyplývá, že 45% slovtvorně motivovaných slov jsou deverbativa a 40 % desubstantiva. Za přínosné považují výklady o flektivizačním a redundantním morfému, které vznikly přispěním editora.

Co není dosud v české a slovenské jazykovědě zcela jednotné, je pojetí prefixoidů a sufixoidů. Prefixoidy bývají charakterizovány jako komponenty, jejichž sémantika se při častém spoluutváření oslabila, takže poklesly na úroveň derivačního prostředku (podobně i Furdík zde např. na str. 46-47). Takováto definice je však velice vágní. Zdaleka neplatí, že se význam nějakého morfému častým užíváním nutně oslabuje. Důsledkem vágního vymezení prefixoidů je skutečnost, která se projevuje i v této knize, že totiž některé morfémy bývají zařazovány jak ke komponentům, tak k prefixoidům, např. *malo-* spoluutváří kvazikompozita (*malovýroba* na str. 106) i kompozita (srov. *maloměsto* na str. 107). Na problematiku ne zcela jednotného pojetí kvazikompozit (a tím prefixoidů a sufixoidů) upozorňuje i sám editor v poznámce na str. 169. Řešení této problematiky je ale spíše výzvou (nejen) pro Furdíkovy následovníky.

Furdíkova teorie ternární povahy struktury derivatémy na úrovni obsahu je prezentována v kap. 1.3.2 (str. 52-59). Autor zavádí pojem *latentní (potenciální) onomaziologický spoj (OS)*. Derivatéma je ve vertikálním směru bilaterální jednotka (má formu a obsah). V horizontálním směru je to jednotka binární, a to na úrovni formy (ta je tvořena slovtvorným základem a slovtvorným formantem), a jednotka ternární na úrovni slovtvorného významu (ten je tvořen onomaziologickou bází, onomaziologickým příznakem a mezi nimi pak latentním onomaziologickým spojením). Onomaziologickou strukturu slovtvorně motivovaného slova pokládá tedy J. Furdík za trojčlennou.

Velmi názorný je přehled a klasifikace derivačních slovtvorných postupů na str. 65. Jako nejvýhodnější (oproti termínům *bezpříponové / bezafixální tvoření, konverze, tvoření nulovou příponou*) se podle něho jeví termín *transflexe*. Strukturněji lze chápat i univerbizaci. J. Furdík rozlišuje univerbizaci elipsou a derivací. Stejně tak je otázkou, zda lze desubstantivní okolnostní příslovce (typ *večer, časom, náhodou* apod., viz str. 66) považovat za slova tvořená sufixací. Kap. 1.4.2 přináší zajímavý údaj, totiž že 15 % slovtvorně motivovaných slov se tvoří kompozicí (str. 70). Rovněž kap. 1.5.1 uvádí statistické údaje. 96 % lexémů ve slovní zásobě je součástí slovtvorných hnízd, pouhá 4 % lexémů jsou slovtvorní „bezdomovci“ (Furdíkovo výrazivo). Tito slovtvorní „bezdomovci“ se potenciálně mohou stát součástí slovtvorných vztahů. J. Furdík konstatuje, že jedním z přístupů ke slovtvorbě může být zachycení derivačního systému jako souboru slovtvorných hnízd (str. 80).

Rozvržení druhé a třetí části knihy připravil sám editor. Druhá část je koncipována jako určitá nadstavba, v níž se navazuje na základní poznatky vyložené v první části. Úvodní kapitolu druhé části tvoří přehled onomaziologických kategorií odvozených a složených slov. V další kapitole se věnuje pozornost produktivitě slovtvorných prostředků, otázkám inventáře a struktury slovtvorného systému, funkcím slovtvorby v lexikální dynamice a stylistickým a textotvorným možnostem slovtvorby. Následuje kapitola o metodice připravovaného slovtvorného slovníku slovenštiny. Jedná se o originální Furdíkovu koncepci slovníkového zpracování slovtvorby, která je zatím ve stadiu zrodu.

Bezesporu lze ocenit pokus o vymezení slovtvorných typů adjektiv, jakkoli se u adjektiv výrazné slovtvorné typy nezformovaly. Komplexní onomaziologická analýza sloves naráží na dosud nevyřešenou otázku vztahu mezi vidovými změnami a tvořením sloves. Za přínosnou považují i zmínku o polyformantní a polybazální slovtvorné synonymii v kap. 2.4. a stejně tak i zkoumání týkající se zastoupení slovtvorně motivovaných slov ve slovní zásobě současné spisovné slovenštiny (65 % všech slov jsou slova slovtvorně motivovaná, 72 % slovtvorně motivovaných slov jsou deriváty, něco přes 15 % kompozita). Cenná jsou Furdíkova zjištění, týkající se motivační nasycenosti textu. V dialogických textech hovorového stylu (uvádím Furdíkův termín) se zastoupení slovtvorně motivovaných slov pohybuje průměrně okolo 18 %, v textech odborného stylu okolo 37,5 %. Velmi dobrým postřehem je podle mého názoru konstatování, že onomaziologické kategorie transpozičního a modifikačního typu mají bezprostřední stylistické funkce. Vůbec kapitolu 2.5 považují za podnětnou v kontextu slovenské i české slovtvorby.

Vzhledem ke skutečnosti, že máme k dispozici text, který autor už neměl možnost nijak korigovat, je pochopitelné, že se občas setkáme i s výklady, které by autor sám pravděpodobně později korigoval. Je však podle mého názoru dobře, že se editor nesnažil některé problematické pasáže sám revidovat, ale upozornil na ně v poznámkách. Patří k nim mj. zařazení slovotvorné kategorie zpředmětnění existence mezi typ transpoziční onomaziologické kategorie (str. 100), dále poněkud neuzuální (ve srovnání s většinou prací z české a slovenské slovtvorby) používání termínu *onomaziologická kategorie* pro *slovotvornou kategorii*. Jako dobrý se naopak jeví termín *typ onomaziologické kategorie* označující relaci mezi obecnými významy motivantu i motivátu, tedy jako pojem zahrnující mutaci, transpozici, modifikaci apod. Složeniny se *-slovie, -vod, -mer, -pis* apod. (str. 106) nejsou modifikační, ale mutační determinativa, srov. i výklady na str. 72. Tím, že se označí uvedené morfémy jako prefixoidy, se problém sémanticko-syntaktického vztahu mezi členy kompozita nijak neřeší. Rovněž spíše za kvazikompozita (ve Furdíkově terminologii) by bylo možné označit výrazy *exbeatlesovec, exkrál, expredseda* atd., neboť morfém *ex-* je zde autosémantický (srov. význam ‚bývalý‘), a v případě uvedených výrazů se tudíž nejedná o klasické deriváty (jako např. *exkomunikace, export, exkurz* aj.)

Třetí část knihy s názvem *Slovotvorná motivácia vo vyučovacej praxi* přibližuje metodický postup při slovotvorném rozboru nemotivovaných, odvozených a složených slov. Následuje soubor 26 cvičení, na nichž by si posluchači měli ověřit získané znalosti. Charakter a uspořádání jednotlivých cvičení je přizpůsoben výkladu v učebnici (tj. sleduje jeho posloupnost).

Za tuto část knihy zařadil editor seznam a definice užívaných derivatologických termínů. Definice více než sta heslových termínů vycházejí z učebnicových výkladů a jsou pochopitelně upraveny a zestručněny. Následuje poznámkový aparát editora s podrobným komentářem ke zpracování jednotlivých částí (včetně některých zpřesňujících a diskusně laděných připomínek a odkazů na další literaturu). Domnívám se, že systém poznámek na konci textu, který zvolil editor, je přece jen lepší než poznámky pod čarou. Tento systém umožňuje nejen vhodně oddělit část autorskou od neautorské, ale i plynule začlenit editorské poznámky.

Učebnice je opatřena promyšleně uspořádaným seznamem použité literatury. Uvádějí se v něm jednak práce autorů, které J. Furdík, resp. editor cituje, jednak práce J. Furdíka, použité při editování učebnice. Na závěr knihy je zařazena studie K. Buzássyové

(s hodnocením přínosu J. Furdíka pro derivatologický výzkum) a soupis derivatologických studií J. Furdíka, který na základě bibliografií L. Dvonče vypracoval a doplnil editor knihy.

I přestože, jak tvrdí editor knihy Martin Ološtiak, tuto učebnici nelze chápat jako „čistý“, „hotový“ text, je patrné, že sám editor výrazně přispěl k celistvosti J. Furdíkem nedokončených kapitol. Je především jeho zásluhou, že kniha vznikla v této podobě a za relativně krátkou dobu. Odvážuji se vyslovit domněnku, že se Furdíkova kniha nepochybně stane významnou příručkou slovenské slovtvorby, neboť její samostatné zpracování (tj. mimo výklady v rámci lexikologie) dosud vlastně neexistovalo, a že bude i podnětným stimulatorem dalších úvah v jazykovědném výzkumu. Neměla by podle mého názoru zůstat nepovšimnuta ani v kontextu české jazykovědy.

Patrik Mitter

Joanna Thornborrow – Power Talk.

Language and Interaction in Institutional Discourse.

Longman – A Pearson Education Book, Londýn 2002, 146 s.

Tato publikace bude přínosem především pro sociolingvisty a pragmalingvisty, ale zajímat bude i ty jazykovědce a studenty, kteří se rádi zabývají lingvistikou parole a rádi sledují psychologické aspekty mezilidské komunikace. Kniha vychází v edici *Real Language Series*, celá řada knih se tedy zaměřuje na skutečný jazyk, jazyk a jeho užití ve skutečných komunikačních kontextech.

Pojem *social power* můžeme přeložit např. jako *společenská moc*. Moc bývá zpravidla definována jako získaná možnost jedince někoho ovládat nebo vykonávat vliv, činit rozhodnutí závazná pro ostatní. Kdo je nositelem moci a jak ji lze v komunikaci využívat, je jedním z předních témat na poli konverzační analýzy a sociolingvistiky vůbec. Lingvisté povětšinou zaujímají stanovisko, že institucionální moc je předem daná, institucionální komunikace je asymetrická a představitel instituce je vždy v pozici nadřazené. Joanna Thornborrow s tímto názorem polemizuje a svoje postoje dokumentuje příklady dialogů institucionálního charakteru z různých prostředí. Podle ní je moc a nadřazená pozice v jakémkoliv typu dialogu

záležitostí vyjednávání, podřízená osoba (laik) má možnost svou pozici během rozhovoru s představitelem instituce upevnit, získat nad vedením dialogu kontrolu.

V samém začátku autorka vymezuje své pojetí institucionální komunikace. Tu nechápe jako protiklad k běžné, neinstitucionální komunikaci, ale vymezuje ji souborem typických charakteristik: 1) role komunikantů jsou předem definované (např. učitel a žák, policista a vyslýchaný); 2) repliky představitelů instituce se liší od replik ostatních účastníků komunikace (např. policista klade otázky, vyslýchaný odpovídá, učitel vyvolává žáky, žáci se hlásí o odpovědi); 3) existuje asymetrie mezi účastníky institucionální komunikace z hlediska práva na určité typy výpovědi (např. soudce může klást otázky, obžalovaný tímto právem nedisponuje); 4) pozice komunikantů je v závislosti na instituci zesílena (představitel instituce) či naopak zeslabena (ostatní účastníci komunikace). Takovéto vymezení je velmi volné, za institucionální komunikaci bychom tak mohli považovat i rodinu, kde je zpravidla asymetrický vztah mezi rodiči a dětmi, role jednotlivých členů jsou do jisté míry definované a rodiče disponují většími komunikačními právy než děti.

Autorka rovněž odmítá často užívaný termín *jazyk moci*. Moc podle ní není dána jazykem, ale spíše se vytváří v konkrétním komunikačním kontextu, důležitější než vlastní lexikum je funkce a záměr, s jakým mluvčí určitá slova užívá. Tento názor není v současné pragmatické lingvistice ojedinělý, přiklání se k němu stále více lingvistů.

Po teoretických výkladech a bohatém výčtu příbuzných teorií následuje obsáhlá empirická část. Joanna Thornborrow vychází především z tzv. *kritické analýzy diskurzu*, která prezentuje jazyk jako formu sociálního jednání, kde pravidla a normy, jež definují jazykové chování, mají sociální funkci, původ i význam. Diskurz je chápán ve třech dimenzích: 1) jako text, který slouží k lingvistické analýze; 2) jako produkce, distribuce a percepce textu; 3) jako sociální interakce (obsahující pojmy status, ideologie, distance atd.). Texty, na kterých autorka dokládá své hypotézy, jsou transkribovány metodou vyvinutou zakladateli konverzační analýzy (Sacks, Schegloff a Jeffersonová).

Velká část analýzy je věnována problematice otázek jako možného nástroje moci. Zvláště typy otázek vyžadujících uzavřenou odpověď (otázky zjišťovací a vylučovací) jsou mocnou zbraní vedení dialogu, jelikož takové otázky nutí tázaného pouze reagovat na výpovědi tazatele, neumožňují mu vytvářet výpovědi vlastní. Ten, kdo klade otázky, má také často právo tok řeči dotazovaného přerušit a vyžádat si přesnou, krátkou a jednoznačnou odpověď. Dotazovaný, na rozdíl od tazatele, nemá právo vyhnout se odpovídání na nepříjemné otázky.

Asymetrické rozdíly mezi replikami jednotlivých komunikantů jsou i v množství námahy investované do vedení dialogu. Ve většině dialogů (institucionálních i běžných, neformálních) je námaha investovaná jednou stranou větší než námaha a snaha investovaná druhou stranou. Některé výzkumy ukazují, že v rozhovorech mezi muži a ženami jsou to ženy, kdo investuje více do vedení dialogu a zachování konverzace, naopak muži mají méně problémů s představováním nových konverzačních témat. Muži také častěji komunikaci přerušují tím, že odmítnou reagovat na položenou otázku. V tomto případě přestává otázka plnit svou roli při upevňování pozice tazatele. Moc získává ten, kdo komunikaci přerušuje – absence komunikace, ticho, je rovněž mocným nástrojem moci, který může využít i podřízený účastník komunikace (obžalovaný např. může odmítnout vypovídat).

Empirická část se dělí na čtyři subkapitoly, prezentující čtyři odlišné typy diskurzu, čtyři odlišné komunikační kontexty. V první subkapitole je to rozhovor mezi policisty a ženou, která přišla nahlásit znásilnění. Role policistů jsou přesně definované, sled replik a činností je pevně vázán na instituci. Situace je v tomto případě specifická, jelikož policisté se s ženou znají a jak z analyzovaných replik vyplývá, pokládají ji za nedůvěryhodnou osobu s problematickou minulostí. Policisté ženě kladou převážně otázky doplňovací, žena se snaží využít prostoru a popsat svůj zážitek co nejdětailněji. V tomto dialogu se vyskytuje velké množství přerušování toku řeči ženy ze strany policistů, policisté přecházejí k otázkám zjišťovacím, žena ztrácí možnost volby následujících replik, dostává se do podřízené pozice, jež je dána nejen institucionálním charakterem komunikace, ale i převahou mužů, kteří sdílejí tentýž názor a svou strategii znevážit výpovědi ženy vzájemně posilují („*děláte nám z toho pohádku*“, „*několikrát jste byla zadržena pro křik a rámus na ulici, proč jste teď nekřičela?*“, „*vy nejste typ ženy, která se vyděsí*“). Žena se snaží získat rovnou pozici v dialogu a proti výpovědím policistů protestuje („*tenkrát jsem byla psychicky nemocná*“, „*ale ano, byla jsem vyděšená*“, „*nedělám z toho pohádku*“).

Dialog se vzhledem k četným přerušením, překrýváním výpovědí a odbočkám může zdát na první pohled nesoudržný, nekoherentní. Autorka však považuje za důležitější obsahovou soudržnost, která zde není narušena, jednotliví mluvčí neztrácejí nit hovoru, stále zůstávají v obraze, o čem se hovoří. Jednotlivým prvkem zůstává téma dialogu a k němu se vzájemně vázají události. Někdy se odlišují termíny *koheze* (formální soudržnost textu) a *koherence* (obsahová soudržnost textu). V tomto případě byla koherence dle autorky neporušena.

Druhý typ institucionálního dialogu se odehrává ve vysílacím studiu rádiové stanice. Přítomen je moderátor a host – v analyzované situaci to byla předsedkyně vlády Margaret Thatcherová. Dalšími účastníky dialogu jsou posluchači volající do rádia, kteří pokládají

političce otázky. Přestože moderátor nemá ze všech účastníků nejvyšší společenské postavení, jeho role v instituci ho předurčuje k převzetí kontroly nad dialogem. Je to on, kdo vyzve posluchače k položení otázky, on se obrací na předsedkyni vlády, aby otázku zodpověděla, on ukončuje komunikaci s volajícím a vyzve dalšího účastníka na telefonu k položení otázky. Organizace replik je tak velmi pevná, po položení otázky a získání odpovědi moderátor zpravidla nedává posluchačům šanci tázat se dál či na odpovědi nějak reagovat – jeho snahou je zaangažovat v programu co největší počet volajících. Program má dynamiku, tematický záběr je široký (péče o zdraví, nezaměstnanost, bydlení, vzdělávání). Moderátor se snaží o odlehčení formální atmosféry neformálními pozdravy (*hello*), oslovením posluchačů křestními jmény, uvádí, odkud pocházejí. Účastníci na telefonu kladou otevřené i uzavřené otázky, což jim dává možnost do jisté míry kontrolovat průběh dialogu. Host programu musí na otázky reagovat, což ho staví do podřízené pozice, na druhou stranu zkušený řečník dokáže své odpovědi využít ve svůj prospěch. V tomto typu komunikace je tedy asymetrické rozložení rolí neustále záležitostí vyjednávání, mění se v průběhu komunikace.

Třetí typ institucionálního dialogu podrobený analýze je interview mezi moderátorem a hostem / hosty (významnými osobnostmi kulturního a politického dění) v médiích. Přestože host zaujímá společensky významnější roli, v interview má dominantní úlohu moderátor jako představitel instituce. Moderátor klade otázky, určuje, kdo bude mluvit, hodnotí, zda byla otázka adekvátně zodpovězena, zahajuje i ukončuje interview. Musí se snažit o zachování korektnosti a objektivity, přesto může klást i otázky nekooperativní, pro druhou stranu nepříjemné. Obranou hosta bývá odvedení pozornosti k jinému tématu, v té chvíli má ovšem moderátor právo zasáhnout a vyžadovat přesnější odpověď. I tento typ dialogu je tak neustálým vyjednáváním o lepší pozici v komunikaci, která se mění s každou další replikou.

Posledním typem institucionální komunikace je diskuse mezi žáky základní školy na dané téma, kdy učitel funguje jako moderátor. Role učitele je pevně zakotvena v instituci, učitel má právo klást otázky, dávat zpětnou vazbu, rozhodovat o tom, kdy kdo bude mluvit a jak dlouho. V analyzovaném úseku vyučovací jednotky se učitel pokouší vyvolat neformální atmosféru, svou roli nadřízeného vědomě potlačuje, snaží se dát větší prostor žákům. Typická sekvence *učitelova otázka – žákova odpověď – učitelova reakce* je nahrazena spontánní diskusí, do které volně vstupují i ostatní žáci, aby poskytli zpětnou vazbu. Učitel sice žáky vyvolává, žáci si však slovo často vezmou sami, učitel pouze kontroluje, aby nehovořilo více dětí najednou. Jeho hlavním úkolem je udržovat během diskuse kooperativní atmosféru. Oproti očekávání je tedy školní komunikace méně asymetrická (nemusí se to však týkat jiných učitelů a jiných typů aktivit).

Předností této publikace je jasná organizace kapitol, přesné vysvětlení pojmů, se kterými autorka pracuje, mnohost úhlů pohledu na danou problematiku. Spíše než nové skutečnosti jsou v relativně ucelené formě prezentovány výsledky dosavadních výzkumů lingvistů zabývajících se analýzou diskurzu. Z tohoto hlediska je možno knihu doporučit studentům lingvistiky či sociálních věd, kteří si chtějí ujasnit a usouvztažnit některé skutečnosti. Pro lingvisty studující oblast parole bude kniha spíše příjemným opakováním a shrnutím známého. Kniha je napsána precizním, avšak velmi srozumitelným odborným stylem, je tedy možno ji doporučit i laikům, zajímajícím se o mezilidskou komunikaci.

Pavla Chejnová

Kronika

Pěťasedmdesátka Rostislava Kocourka

U příležitosti svého životního jubilea přednesl prof. dr. Rostislav Kocourek, CSc., dne 11. listopadu 2004 v Jazykovědném sdružení v Praze přednášku s názvem *Jazykověda a terminologie: poznámky k teorii*. Tento medailon vychází z názvu přednášky; zaměřuje se nejprve na jubilantův – nikterak fádňí – životaběh a v závěrečné části pak na to, jaká je „jeho“ jazykověda a „jeho“ terminologie.

Rostislav Kocourek pochází z převážně učitelské rodiny; vystudoval na FF UK v Praze češtinu a angličtinu; jeho učitelé, k nimž se hrdě hlásí, byli hlavně B. Trnka, V. Skalička, V. Šmilauer, Zd. Vančura ad. Studium ukončil v r. 1952 diplomovou prací, z níž se v následujícím roce stala práce doktorská; týkala se fonologie, zvukové stránky angličtiny, konkrétně výslovnosti angličtiny hovorové. Zároveň se ale ve svém mladém pražském období intenzivně zajímal o anglickou literaturu a překlad uměleckých textů; přeložil a vydal např. hru G. B. Shawa *Dům ztracených srdcí*. Hlavně však soustředil svůj zájem na anglické drama alžbětinské, postalžbětinské, jakubovské – tj. hlavně na hry Shakespeara a jeho pozdních současníků. Publikoval v časopise *Divadlo srovnání* dvou překladů *Kupce benátského*, a hlavně napsal (1960) kandidátskou práci na téma *John Fletcher a jeho spolupracovníci* (o „fletcherovském dramatickém kánonu“) zvící 538 stran. K tomuto tématu se i později vracel, nejvýrazněji asi až v r. 1997, kdy na svém kanadském působišti zorganizoval mezinárodní sympozium o francouzských překladech Shakespeara a sám pro něj připravil analýzu společného díla Shakespeara a Fletchera „*The Two Noble Kinsmen*“. Ukázal zde přechodnou povahu tohoto dramatu (mezi obdobím renesančním a postrenesančním, což se projevovalo hlavně v uvolněném blankversu či bohatší obraznosti), a porovnal dokonce čtyři francouzské překlady. (Propojení orientace lingvistické a literárněvědné tedy prof. Kocourkovi zůstalo už napořád, stále ho rozvíjel a kultivoval.)

Bohužel i ve „zlatých šedesátých“ letech byly u nás podmínky natolik komplikované, že se pro R. Kocourka nenašlo odpovídající místo na UK; zaměstnal se tedy na Katedře neslovanských jazyků Fakulty zemědělského a lesnického inženýrství ČVUT a zde se zaměřil

na terminologii, odborný jazyk a styl. Tady bych ráda vsunula dvě poznámky. Zaprvé o tom, že k zájmům mladého fonetika, shakespeareologa a terminologa patřil v nemenší míře i basketbal a že byl košíkářem dokonce reprezentačním. Zadruhé o tom, že orientace na terminologii byla v 60. letech poměrně přirozená: tehdejší generace Pražské školy se jejímu výzkumu a teorii věnovala, vycházel tu *Československý časopis terminologický, Terminologické studie*, příspěvky na toto téma rádi přijímali i redaktoři obnovených *Travaux Linguistiques de Prague*. Prof. Kocourek tedy kolem poloviny 60. let vydal celkem 12 skript a učebnic hlavně o zemědělské angličtině (*Agricultural English*) a o anglické zemědělské terminologii (toho se týkala i jeho habilitační práce z r. 1963 o rozsahu 552 stran; docentem se stal ve věku ani ne 35 let); zároveň se však už zabýval problematikou termínu, jeho definice, sémantické struktury, synonymie a ekvivalence termínů, neologie a tvoření termínů nových. A také aplikace této teorie v odborné lexikografii a v lingvodidaktice (výuce odborného jazyka). Také tomu zůstal věren po celý život.

V přechodném období na konci 60. let R. Kocourek krátce působil jako ředitel terminologických a dokumentačních středisek – francouzského v Tunisu a německého ve Frankfurtu nad Mohanem. V roce 1970 pak zakotvil jako profesor na katedře francouzštiny Dalhousie University v kanadském Halifaxu a zde působil až do r. 1995, kdy se stal profesorem emeritním. Získal si zde velké zásluhy učitelské, zejména koncipováním programu doktorských studií, opět společných pro lingvistiku a literární vědu; založil zde a po 14 let (1981-1994) vydával časopis *Iniciály*, staral se rovněž o publikování studentských prací. Dále v Halifaxu uspořádal 10 mezinárodních symposií a postaral se o vydání jejich sborníků v řadě *ALFA (Actes de linguistique française et anglaise)*. Bohatá byla i jeho další organizační činnost: práce v mezinárodních terminologických výborech a komisích či organizace terminologických sekcí a kulatých stolů na mezinárodních lingvistických kongresech (v Kanadě, nebo naposledy se Svatavou Machovou v r. 2003 v Praze). O úspěšnosti a ohlasu jeho kanadského působení svědčí sborníky *Mélanges de linguistique* a *Mélanges de littérature*, které mu po jeho penzionování věnovali jeho nesčetní kolegové a žáci. A oceněny byly i jeho zásluhy o šíření francouzštiny a propagaci francouzské kultury: v r. 1993 se stal rytířem francouzského Řádu akademických palem. Vždyť také jeho reprezentativní publikace z tohoto období *La langue française de la technique et de la science* s podtitulem *Vers une linguistique de la langue savante* (Oscar Brandstetter Verlag, 1982, 2. rozšířené vyd. 1991) je věnována francouzštině jako odbornému jazyku, jazyku vědy a techniky.

Ještě se zmíním o období od r. 1990, kdy máme opět možnost setkávat se s prof. Kocourkem v kontextu české vědy. Je to pro nás důvod k radosti, na druhé straně to v tomto případě není třeba nijak zvlášť drammatizovat. Těšíme se z jeho přednášek v Jazykovědném sdružení, z jeho účasti na konferencích a seminářích, rádi čteme jeho texty ve Slově a slovesnosti či v různých sbornících (brandýský sborník PF o učebním textu, *Termina*, *Školská jazykovědná terminologie* aj.). Přitom však máme dojem, že R. Kocourek byl ve vědeckém a duchovním životě své vlasti vždycky, kontinuálně přítomen: v rámci možností s ní udržoval kontakty (spolupracoval např. s J. Filipcem), hlásil se trvale k Pražské škole, sledoval české publikace... I když se jako málokdo díky svým odborným a jazykovým kvalitám dokázal prosadit všude, kam přišel – zůstal vždycky českým vědcem. (Ostatně i teď dává přednost českým výrazům *jazykověda*, *jazykozpyt* před mezinárodní *lingvistikou*.)

Zatím jsem se pokusila ukázat, jak zajímavá a bohatá byla životní dráha prof. Kocourka; teď se vrátím k názvu jeho přednášky a naznačím, jaká je jeho jazykověda, jeho terminologie, jeho myšlenkový svět. Jeho *jazykověda* je především – jak sám říká – jazykovědou *humanistickou*, *humánní*, *lidskou*, stavěnou na lidský rozměr. Není fanatikem obecných, univerzalistických koncepcí (příznačný citát: „Sestupme nyní z vysokého oře generalizací do terénu.“), ani stoupencem přílišné formalizace. Souvisí to jistě s jeho začátky: práce na katedrách jazyků mimo filozofickou fakultu určitě vede k zaměření na speciální, konkrétní jazykovědu, na „language for special purposes“, *technolekt*, např. na odbornou angličtinu nebo francouzštinu. Humanistický je i jeho zájem o *epistemologii* jazykovědy – o dílo jejích velkých osobností (třeba Trnky, Hjelmsleva, Martineta, Chomského), ale hlavně o jejich poznávací procesy, cíle, vnitřní postoje k jazykovým problémům. Kromě toho je R. Kocourek vědcem dialogickým, kterému velmi záleží na snaze o porozumění v lingvistické komunitě. Jeho jazykověda je racionální a realistická (*reason-oriented*), racionalita je však vyvažována hlubokým pochopením pro neracionální texty umělecké. Jak už bylo řečeno, neinklinuje příliš k formalizaci; s tím zřejmě přirozeně souvisí fakt, že proti ose fono-morfo-syntaktické staví ve svém díle osu lexikálně-sémanticko-textovou. Nestojí o „lingvistiku beze slov“, je velkým obhájcem slova v jazykovědě (jakkoli status této jazykové jednotky bývá leckdy zpochybňován). Ostatně se u něho projevuje až určitá posedlost slovy: emblematická slova svých textů (umístěná často v nadpise) podrobně rozebírá, uvádí mnoho definic a dokladů, zabývá se jejich etymologií – a to nejen u termínů. (V případě nadpisu *K epistemologii humanitního jazykozpytu: vzpomínka na Bohumila Trnku* probral důkladně nejen osobnost svého učitele, nejen termíny *epistemologie*, *humanitní*, *jazykozpyt*, ale i slovo *vzpomínka* s jeho gramatickou, sémantickou a pragmatickou charakteristikou.)

A jaká je Kocourkova *terminologie*? Opět velice poutavá (vždyť přece, jak píše, „terminologický svět je plný překvapení“), a opět má hlavně lidský rozměr. Uvažuje-li R. Kocourek o terminologické neologii, klade důraz na hygienu odborných projevů, na to, aby byly „user-friendly“: proto u tvoření nových termínů uplatňuje kritéria jako motivovanost, definovanost, jednoznačnost, rozlišitelnost, operativnost, srozumitelnost, krátkost, snadná výslovnost (ve směru k co nejvyšší komunikativní účinnosti odborných textů). S porozuměním a zájmem přijímá metaforičnost termínů, až jakousi „metaforománií“ ve vědě; řadu statí věnoval právě lingvistické „metaforologii“. Triviální není ani to, že má na paměti odborné projevy mluvené a výskyt nespisovných prvků v odborných projevech (slang, event. i nářečí apod.). Patří u nás dnes možná k největším znalcům díla francouzských poststrukturalistů (Foucaulta, Derridy a dalších) a také jejich texty rozebírá velmi citlivě, i když je přesvědčen, že se v nich o terminologii, resp. o terminologické racionalitě nedá vůbec mluvit. Termíny pro něj neexistují bez textu, což je zjevné i z podtitulu jeho další reprezentativní knižní publikace *Slova a termíny, významy a texty*. (Kniha *Essais de linguistique française et anglaise / Essays in French and English linguistics*, 2001, představuje výbor z Kocourkových studií o francouzské a anglické lingvistice a je věnována autorově choti Miladě.) To ho přirozeně přivedlo k textové lingvistice, stylistice odborného textu, a také k „semiostylistice“ a „semiolingvistice“. Zde stojí za zmínku aspoň v jedné jeho stati stručně, sevřeně, bodově zformulovaný pohled na tři tečky (*suspension points*) – na diferencované funkce tohoto grafického symbolu a na jeho podíl na textové sémantice. A za neobyčejně humánní pokládám i to, že se pan prof. Kocourek – jsa k tomu disponován svým mimořádným rozhledem a sečtělostí – tak často pohybuje na meta-rovině a objasňuje nám různé lingvistické termíny, obklopené nejrůznějšími kontexty synchronními i diachronními. Se svou nenapodobitelnou vědeckou akribií nám upřesnil vztah termínů *text* a *diskurz*. U termínu *multidisciplinarita* se věnoval oběma komponentům, jak prefixoidu *multi-* (v souvislosti s *pluri-*, *inter-* aj.), tak výrazu *disciplína* (na pozadí klasifikace oborů, suboborů...). Podobně u *poststrukturalismu* (Slovo a slovesnost 1997) nepřišel zkrátka komponent *post-*, ale ani další složka termínu. Tady R. Kocourek nezapře své kořeny v Pražské škole a funkčně-strukturním paradigmatu: stále se vrací k termínu *struktura* (srov. i „case study“ o Chomského *hloubkové struktuře*), a o studiu *funkcí* tvrdí, že právě ono jazykovědu humanizuje. Všechny tyto texty jsou založeny na obrovském množství prostudované literatury, jsou psány s nadhledem a vynikají neokázalou pracností. (Např. ve stati věnované B. Trnkovi je citováno asi 25 Trnkových prací.)

Bližím se ke konci tohoto laudatia, a přece je profesora Kocourka ještě tolik za co chválit. „Vždycky jsem byl přesvědčen, že Čech, resp. Středoevropan by měl umět dobře německy, anglicky a francouzsky“ – jak prostě a lehce to zní, a kolik z nás ovládlo či ovládne tyto jazyky na tak vysoké úrovni (jež by nám umožnila překládání, porovnávání překladů, komparaci jazyků jako takových)? Předmluva ke Kocourkově poslední knize od Alaina Reye obsahuje také chválu – za hlubokou originalitu autorova přístupu, která se skrývá pod „skromností spojenou se svrchovanou úctou ke znalostem druhých.“ Tato skromnost se projevuje i řadou formulací v jeho textech: neustálým *domnívám se; mám za to; řekl bych; snad budete souhlasit, když řeknu*; pan profesor je dokonce schopen nazvat svůj shakespearovský text *Pokus o náčrtek komentáře*. A přitom: kolik českých lingvistů se může pochlubit tím, že jejich studie byla přeložena do čtyř světových jazyků? Kocourkův text „Termín a jeho definice“ ano. K oné skromnosti a noblese patří i otevřenost: R. Kocourek píše o tom, jak se jazykový systém otvírá např. zásluhou metafor, pohrává si se slovem „ouverture“ (otevření opony), ale já teď myslím na jeho toleranci a otevřenost vůči odlišným přístupům a názorům.

Pětasedmdesátiletého Rostislava Kocourka si tedy vážíme jako předního světového lingvisty (v oblasti terminologie a odborného jazyka); jako filologa v nejširším a nejmodernějším slova smyslu, jehož záběr sahá od Shakespeara až po tzv. *terminotiku*, tj. dnešní spojení terminologie s informatikou; a především jako ušlechtilého člověka. Prof. Kocourek píše ve vzpomínce na B. Trnku, že „vzpomínka je většinou axiologicky euforická, vzpomíná se v dobrém.“ Také laudatio je jistě žánr „axiologicky euforický“, o životě a díle prof. Kocourka se tu mluvilo jen v dobrém; ale jsem přesvědčena, že málokdo si to tak zaslouží.

Jana Hoffmannová

Osmdesáté narozeniny profesora Jiřího Jiráčka

Letos v prosinci oslaví své osmdesáté narozeniny emeritní profesor Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a dlouholetý vedoucí její katedry ruského jazyka PhDr. Jiří Jiráček, DrSc. (* 2. 12. 1924). Jubilant se narodil v Praze, ale své mládí prožil v jižních Čechách. V roce 1943 maturoval na gymnáziu v Třeboni. Vysoké školy však byly v té době u nás uzavřeny, proto až do konce války pracoval jako zemědělský dělník. Po osvobození v roce 1945 se zapsal na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, kde v roce 1949

absolvoval studium kombinace oborů ruština – angličtina. Mezi jeho univerzitními učiteli byli takoví významní lingvisté jako čelný představitel jazykovědné rusistiky prof. L. V. Kopeckij nebo reprezentant pražského strukturalismu prof. B. Trnka. Po několikaletém působení na středních školách přešel v roce 1956 na brněnskou univerzitu, a to nejprve na katedru cizích jazyků Lékařské fakulty a odtud v roce 1963 na Filozofickou fakultu. Jeho trvalým pracovištěm se stala katedra ruského jazyka, kde získal titul *PhDr.* (1965), vědeckou hodnost *CSc.* (1965), docenturu (1973), tzv. velký doktorát *DrSc.* (1980), profesuru (1981) a v roce 1981 byl jmenován jejím vedoucím. Zde působil až do svého odchodu do důchodu v roce 1990.

Jubilant byl vědecky činný hlavně v oblasti ruské lexikologie a slovotvorby se zvláštním zřetelem k internacionálnímu lexiku a dále v oblasti ruské morfologie. Na formování jeho lingvistické orientace měla vliv jeho počáteční činnost na Lékařské fakultě. Tehdy se ve své odborné činnosti soustředil především na průzkum otázek lékařské terminologie, a to v porovnávacím aspektu rusko-českém s přihlédnutím k mezinárodnímu charakteru odborného názvosloví. Slovotvorbě zůstal věrný i po svém odchodu na tehdejší katedru rusistiky Filozofické fakulty v roce 1963. Řada dílčích prací z této oblasti byla završena obsáhlou monografií, která se v roce 1965 stala předmětem obhajoby pro získání vědecké hodnosti kandidáta filologických věd (*Názvy osob s příponami řeckého a latinského původu v současné ruštině*). V roce 1973 byl na základě habilitačního spisu *Internacional'nyje suffiksy suščestvitel'nych v sovremennom russkom jazyke /Strukturno-semantičeskoje issledovanije/* (Brno 1971) jmenován docentem. Význam této publikace byl potvrzen řadou příznivých ohlasů z našich i zahraničních kruhů, zejména odborníků v bývalém Sovětském svazu. Dalším výsledkem jubilatova snažení v uvedené oblasti je jeho monografie *Internacionální suffixace nominální v současné ruštině* (Strojopis. Brno 1980), na základě které dosáhl v roce 1980 hodnost doktora filologických věd. V roce 1984 vyšla ve Spisech Filozofické fakulty brněnské univerzity jeho knižní publikace *Adjektiva s internacionálními suffixálními morfy v současné ruštině*.

S uznáním nutno připomenout i jubilatovo působení pedagogické. Během své aktivní činnosti svědomitě konal přednášky a semináře především z morfologie ruštiny, ale také slovotvorby a lexikologie (několik let i externě na Pedagogické fakultě dnešní Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích) a vedl řadu diplomových, rigorózních a disertačních prací. V raném období své odborné činnosti byl spoluautorem nebo recenzentem učebnic pro střední a odborné školy, později autorem učebních textů pro vysoké školy: studentům rusistům je určeno skriptum *Morfologie ruštiny I. Substantivum* (Brno 1986). Jeho obsah tvoří z větší části oddíl, kterým jubilant později přispěl jako člen autorského kolektivu do

sestavované celostátně platné učebnice morfologie ruštiny. Spis byl odevzdán do tisku v polovině roku 1989. Následující politické události a pozdější zrušení Státního pedagogického nakladatelství způsobily, že učebnice zůstala v rukopise. Teprve po několikaletém čekání vyšla ve dvou dílech v podobě skript ve vydavatelství brněnské Masarykovy univerzity (*Morfologie ruštiny I.* Brno 1996. – *Morfologie ruštiny II.* Brno 1997). Užitečné jsou i jiné jeho práce. Je spoluautorem různých učebnic ruštiny (*Ruština pro veřejné pracovníky.* Praha 1977. – *Orfografija, punktuacija i knižno-pišmennaja reč' ruskogo jazyka.* Praha 1971. – *Příručka ruského pravopisu.* Praha 1983).

Kromě uvedených činností zasahoval také do jiných oblastí – metodických a terminologických. Středem jeho zájmu byla mj. i oblast stylistiky a dále interpunkce ruského a českého jazyka.

Součástí jubilentovy činnosti jako vysokoškolského učitele byla jeho dlouholetá účast v komisi pro udělování vědeckých hodností a v předmětové radě pro ruský jazyk a literaturu při MŠMT ČR. Byl školitelem pro vědeckou přípravu, dále členem redakční rady časopisu *Československá rusistika* a členem výboru brněnské pobočky *Jazykovědného sdružení ČSAV*. Přínosný byl jeho podíl na akcích *České asociace rusistů* a *MAPRJAL*: aktivně se zúčastnil většiny sjezdů a konferencí těchto, ale i jiných organizací. Nadále je členem *Societas Linguistica Europea* a do roku 2000 též členem redakční rady berlínského časopisu *Russistik*; v uvedeném roce časopis přestal po úmrtí hlavní redaktorky a vydavatelky vycházet.

Po svém odchodu do důchodu zůstal jubilant nadále vědecky činný. Jeho pozornost byla nejprve upřena na rozdílnosti mluvnického rodu substantiv v ruštině a češtině (*K voprosu o raschoždenijach v oblasti grammatičeskoj kategorii roda u suščestvitel'nych v ruskom i češskom jazykach.* SPFFBU A 39 /1991/, 31-40). Především se však zabýval problematikou akcentuace ruských substantiv (*K posunům v akcentuačném typu „cena“.* SPFFBU A 40 /1992/, 85-91; *K posunům v akcentuačném typu „zvezda“.* SPFFBU A 41 (1993), 109-117; *K voprosu sdvigov v akcentnom tipe „sleza“.* SPFFBU A 42 (1994), 99-106; *K voprosu sdvigov v akcentnom tipe „kost“.* SPFFBU A 43 (1995), 113-120). Plodně zasáhl také do oblasti syntaxe svými články o vztahu účelových vět a infinitivu v některých evropských jazycích (*K typologickým shodám a rozdílům ve struktuře účelových vět některých evropských jazyků.* ČMF 74 (1992), 25-28; *K otázce užití infinitivu ve vedlejších větách účelových v současných slovanských jazycích.* Sl 62 (1993), 483-488). Neopustil však ani oblast slovní zásoby, jíž věnoval pozornost po celou dobu své aktivní služby: v popředí jeho zájmu je studium vlivu angličtiny na ruštinu v porovnání se situací v češtině, eventuálně v dalších slovanských jazycích (*Některé rusko-anglické typologické shody v gramatickém systému na rozdíl*

od češtiny /s přihlédnutím k dalším slovanským jazykům/. Opera Slavica 1 (1991), 2, 18-23; *Některé rusko-anglické paralely v protikladu k češtině*. In: Příspěvky k aktuálním otázkám jazykovědné rusistiky. MU, Brno 1999, 8-13; *Rusko-anglické analogie v akcentuaci na rozdíl od češtiny*. SPFFBU A 51 (2003), 25-32). Oblasti pravopisu je věnována stať *K otázce vývoje pravopisu substantiv na -izm v ruštině a -ismus // -izmus v češtině* (Opera Slavica 5 /1995/, 2, 44-47). Vedle uvedených příspěvků napsal ve svém penzijním období do odborných periodik i několik recenzí, zpráv a medailonů.

Trvalými jubilantovými vlastnostmi vždy byly vitalita, pracovitost, svědomitost, usilovné rozvíjení publikační činnosti, snaha o kvalitní odbornou přípravu vědeckého dorostu a zaujetí pro výuku. Věříme, že výčtem výše uvedených položek jeho aktivita zdaleka neskončila.

Do dalších let upřímně přejeme jubilantovi pevné zdraví, další úspěchy v badatelské činnosti a pohodu v osobním životě.

Aleš Brandner

Výročí české univerzitní slovakistiky: vzpomínky a perspektivy

Před deseti lety (na podzim 1994) vznikl v Praze na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy Kabinet slovakistiky jako nové pedagogicko-výzkumné pracoviště. K desátému výročí české univerzitní slovakistiky byla uspořádána konference, která se konala v prostorách Slovenského inštitútu v Praze dne 26. října 2004. Pozvány byly skutečně reprezentativní osobnosti česko-slovenského vědecko-politicko-kulturního kontextu (takže při oficiálních zahajovacích proslovech bylo možno zaslechnout roztomile zkombinované tituly jako „pan docent ministr“ či „Jeho Excellence pan spisovatel“): úvodní slova totiž pronesli Rudolf Chmel (současný ministr kultury Slovenské republiky, zakladatel a první vedoucí Kabinetu slovakistiky), Ladislav Ballek (velvyslanec Slovenské republiky v ČR), rektor UK Ivan Wilhelm, děkan FF UK Jaroslav Vacek a předseda senátu Petr Pithart. K nim se připojil ředitel Národního muzea v Praze Michal Lukeš, který začal právě v r. 1994 na FF UK v Praze studovat slovakistiku a stal se jedním z prvních šesti absolventů tohoto oboru.

Po úvodním bloku pak následovaly další příspěvky, týkající se historie, současnosti i perspektiv slovakistiky (jazykovědné, literárněvědné i historické) v českém prostředí, ale i v jiných zemích. Například Viera Budovičová, která se po několik desetiletí věnovala zkoumání česko-slovenské „semikomunikace“ na katedře českého a slovenského jazyka

pražské Filozofické fakulty, vzpomínala na dvousemestrové povinné kurzy, jimiž procházeli všichni studenti bohemistiky a které pro ně zajišťovali především Adolf Kamiš (slovenština) a Miloš Tomčík či Ludvík Patera (slovenská literatura), na sociolingvistický výzkum česko-slovenských jazykových kontaktů a na řadu konferencí s touto tematikou (konaly se v Liblicích nebo ve Štíříně, ve Smolenicích nebo v Budmericích). Připomněla i práci autorů V. Gašparíkové a A. Kamiše na slovensko-českém slovníku. Na její výklad posléze navázal Oldřich Uličný, který z tohoto hlediska zhodnotil současnou přípravu bohemistů na FF UK.

O konstituování oboru slovakistika na pražské Filozofické fakultě hovořil doktorand jubilujícího pracoviště Robert Pejša, mj. na základě korespondence nedávno zesnulého Ludvíka Patery – významného českého literárního vědce-slovakisty, který byl iniciátorem vzniku Kabinetu. U počátku činnosti této slovakistické univerzitní enklávy stál dále už zmíněný literární vědec Rudolf Chmel, historici Ján Mlynárik, Zdeněk Urban a Vilém Prečan či lingvistka Olga Schulzová; mnohokrát bylo vděčně vzpomenuto zásluh Alexandra Sticha o rozvíjení a propagaci slovakistiky v Česku. V současné době kromě R. Chmela zajišťují výuku především Mira Nábělková (jazykověda) a Jan Rychlík (historie). Jde vlastně o mezioborové, filologicky orientované magisterské studium slovenského jazyka, literatury, historie, s četnými přesahy např. do kulturologie, dějin umění, politologie či teologie. M. Nábělková při výkladu o současném stavu pracoviště zdůraznila zdejší specifickou profilaci oboru: nejde o kopii bratislavské či jiné slovenské slovakistiky, ale o výraznou koncentraci na témata česko-slovenská, vztahová, kontextová, srovnávací... Dnes je Kabinet slovakistiky strukturně začleněn na FF UK do Ústavu slavistických a východoevropských studií; o jeho pozici mezi ostatními slavistickými disciplínami hovořila ředitelka ústavu Hana Gládková. (V jiných vystoupeních se ovšem zdůrazňovala i středoevropská lokalizace bohemisticko-slovakistických studií, resp. situace Čechů, Slováků a jejich jazyků v dynamických procesech současné evropské integrace.)

Od roku 1997 je organizováno magisterské studium slovakistiky rovněž na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, v rámci Ústavu slavistiky vedeného I. Pospíšilem. Ze slovenských jazykovědců zde kromě M. Nábělkové působil např. J. Dolník, nyní M. Šimková. Obě pracoviště se za dobu své existence zasloužila o vydání řady sborníků a antologií zaměřených na různé aspekty česko-slovenských vztahů.

Další blok příspěvků byl věnován podílu slovenských akademických institucí na přípravě českých slovakistů. Jozef Mlacek vzpomínal na to, jak se z původní extenze pražské Letní školy slovanských studií (zvané „Slovenské týždne“) stala postupně samostatná Studia Academica Slovaca v Bratislavě; a Jana Pekarovičová se zabývala specifikou výuky

slovenštiny jako cizího jazyka na pozadí češtiny. Z příspěvku ředitele Slavomíra Ondrejoviče bylo zřejmé, jaké zázemí pro „zahraniční slovenštiny“ vytváří Jazykovedný ústav L. Štúra SAV. (V tomto referátu zazněla i jména českých jazykovědců, kteří se zabývají česko-slovenskou problematikou mimo pražské a brněnské centrum – především J. Zeman v Hradci Králové a K. Musilová v Olomouci.) Řada dalších vystoupení se pak týkala právě „zahraničních slovenštin“, tj. univerzitní slovakistiky v dalších blízkých zemích – v Maďarsku, Polsku, v Německu (Řezno) či ve Vídni, a také ve Vojvodině.

Velmi zajímavý výklad o pojetí česko-slovenských vztahů v české a slovenské historiografii připravil pro konferenci J. Rychlík. Upozornil na anomálie a deformace, které vedly až k prosazení pochybného konceptu „československých dějin“. Historická bohemistika na Slovensku ani historická slovakistika v Čechách dlouho neexistovala; potřebnost těchto orientací se výrazně projevila až po rozdělení Československa, od r. 1993. Dnes je velmi naléhavé očistit některé etapy naší – zčásti společné – česko-slovenské historie od některých mýtů a zjednodušení (týkají se např. Velké Moravy, husitských výpadů na Slovensko, apod.); k tomuto účelu byla zřízena česko-slovenská komise historiků. I tento mluvčí konstatoval, že je třeba rozvíjet svébytné české vidění slovenských dějin, a netajil před účastníky konference metodologické problémy s tím spojené.

Dlouholetým ředitelem Domu slovenské kultury v Praze byl historik Vojtěch Čelko, který na toto období vzpomíná v připravované knížce a na konferenci z ní přednesl několik pasáží (o zajímavých pořadech v DSK za jeho éry, mj. o besedách s V. Zamarovským). Podobně vzpomínal Vladimír Justl na pořady v poetické vinárně Viola, které k nám uváděly slovenskou literaturu v podání významných českých umělců slovenského původu (G. Vránová, T. Medvecká, V. Fišar). V. Justl je však znám české kulturní veřejnosti nejen jako bývalý ředitel Violy, ale i jako redaktor nakladatelství Odeon. V tomto ohledu jeho vzpomínky souzněly s „malou osobní překladatelskou retrospektivou“ Emila Charouse, který připomínal své kolegy – další klasiky překladu ze slovenštiny do češtiny (zejména Jiřinu Kintnerovou) i řadu nakladatelských redaktorů, kteří se těmto textům věnovali a prosazovali jejich vydávání. Vrátil se v čase až k vydávání reprezentativní třicetisvazkové Slovenské knihovny. Příspěvky v tomto bloku byly živé, emotivní, přednášené s velkým osobním šarmem. Blok uzavřela představitelka nejmladší překladatelské generace Martina Šulecková, která také překládá mladé slovenské autory, hlavně dnes populárního Michala Hvoreckého. Hovořila i o „slovenské čítance“ připravované nakladatelstvím Labyrinth, která bude obsahovat i texty D. Taragela, P. Pišťanka, V. Pankovčina, V. Klimáčka a dalších slovenských

„postmodernistů“. Referenti se nejednou dotkli toho, že situace v překládání ze slovenštiny do češtiny a z češtiny do slovenštiny je značně asymetrická.

Nadějí a budoucností české slovakistiky jsou samozřejmě ti nejmladší: studenti a doktorandi. Působilo velmi sympaticky, že právě oni dostali možnost prezentace svých prací v závěrečném bloku konference. Zazněly tu především příspěvky literárněvědné (například H. Kompoltová o „polyfonii“ slovenské literatury v 60. letech 20. století, reprezentované jmény jako R. Sloboda, J. Johanides, V. Šíkula, P. Vilikovský aj.). Lingvista Marián Sloboda představil prostřednictvím „případové studie“ dvojjazyčnou komunikaci jedné ze slovenských rodin žijících v Česku (mj. solidarizaci příslušníků mladší generace se staršími členy rodiny: na jejich slovenské otázky reagují slovensky, přecházejí z češtiny do slovenštiny). Mladý politolog Pavel Hynčica nahlížel slovakistiku prizmatem dnes hojně využívaného konceptu areálových studií. A olomoucký doktorand Kamil Kopecký doložil výsledky rozsáhlého výzkumu, že dnešní čeští učitelé základních škol nepokládají za potřebné vytvářet při výuce jakýkoli prostor pro slovenštinu; a jejich žáky zajímá slovenština snad jedině jako jazyk populární hudby. Pak není divu, že obdivovaná úroveň našeho perцепčního bilingvismu u našich potomků tak rapidně klesá.

Jen náhodou se však tento příspěvek dostal před samotný závěr konference, která celkově zdaleka nevyzněla takto pesimisticky. Ukázala stále na mnoha úrovních a v několika generacích existující vzájemnou česko-slovenskou vstřícnost, sympatie a porozumění, intenzivní vazby a spolupráci v oblasti vědy a kultury, vzájemné obohacování a zrcadlení, přátelské osobní vztahy. Nechme stranou, co si kdokoli z přítomných myslí po letech o rozdělení Československa, nechme stranou veškerou případnou nostalgii; a zachovejme si do budoucna všechno to pozitivní, co nám vzájemné kontakty a blízkost našich jazyků po léta přinášely.

Jana Hoffmannová

EUROLINGUA 2004

Ve dnech 22. – 25. 9. 2004 uspořádala Katedra českého jazyka a literatury Fakulty pedagogické na TU v Liberci ve spolupráci s JTP v Praze, ÚJČ AV ČR a ÚČJTK FF UK v Praze první mezinárodní konferenci věnovanou komunikaci ve sjednocující se Evropě, zvláště pak otázkám lexikologickým a překladatelsko-tlumočnickým. Konferenci zaštitil

rektor Technické univerzity v Liberci a zúčastnili se jí lingvisté a překladatelé z řady pracovišť v ČR, kolegyně a kolegové ze Slovenska, Švýcarska, USA a Ruska, jakož i představitelé českého překladatelského pracoviště EU se sídlem v Lucembursku.

V konferenčních příspěvcích teoretického řádu byla zdůrazněna funkce a význam češtiny z hlediska etnického, lingvoekologického, právního a správního i z hlediska mezilidských vztahů. Byla zdůrazněna nesamozřejmost existence jazyků a význam zájmu o vlastní jazyk a vůle k jeho zachování a udržování. Znalost dalších evropských jazyků, zvláště jazyka sousedů, se v běžném styku může omezovat na kontaktní, zdvořilostní funkci, která podporuje myšlenku vzájemnosti a občanské sounáležitosti. Význam angličtiny jako univerzálního dorozumívacího jazyka je nesporný, i ona však má svůj vývoj, specifický v mezinárodním prostředí.

V oblasti teorie překladu byl položen důraz na význam překladu v globalizujícím se světě, podán přehled vývoje strojového překladu u nás v posledních 50 letech a bylo poukázáno na nepřijatelný překladový purismus dokumentů EU v českém znění. Významným pragmatickým aspektem konference byla přítomnost zástupců překladatelských oddělení EU a jejich výzva k pomoci při posuzování nové české terminologie vznikající v souvislosti se vstupem ČR do EU.

Kasuistika byla věnována oblastem bilingvismu, slovtvorbě sloves i substantiv obecně, slovtvorbě i překladovosti v toponymii apod., dále pragmatickým aspektům výpovědní intonace, sémanticko-pragmatickým aspektům zájmen a vidu a nominaci nových výrobků v různých evropských jazycích.

V oblasti překladové šlo o vývoj evropských jazyků, zvláště angličtiny, němčiny a ruštiny, o překlad odborných administrativních a právních textů a o překladatelskou a tlumočnickou praxi.

Přidružená literárněvědná sekce věnovala pozornost komunikaci v evropské literárněvědné tradici, dále pojetí holocaustu v různých evropských literaturách, vztahům německy a česky píšících autorů v libereckém regionu a literárním uměleckým směrům u nás i v Evropě.

Konference se zúčastnilo na čtyřicet odborníků a zaznělo 29 referátů. Diskuse byla bohatá. Konference byla podle účastníků užitečná svou informativností i praktickými důsledky ve smyslu sledování vývoje překládání a tlumočení v EU, zejména v oblasti české odborné a administrativní terminologie a frazeologie. Další konference Eurolingua by se měla konat za dva roky.

Oldřich Uličný